

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ

Ὁ διεξερχόμενος τὸν προϋπολογισμόν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας χάριν πέντε δημοσίων βιβλιοθηκῶν θὰ εὔρη ἐν αὐτῷ ἀναγεγραμμένας πιστώσεις, τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς, τῆς ἐν Κερκύρα, τῆς ἐν Ζακύνθῳ, τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ τῆς ἐν Ἀνδριταίνῃ. Προσθετέα δ' εἰς ταύτας καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, ὑπὲρ ἧς ἰδιοὶ ἀναγράφονται ἐκάστοτε πόροι ἐν τῷ εἰδικῷ αὐτῆς προϋπολογισμῷ. Ἄλλ' ἤθελε μὲν ἀπατηθῆ ὁ νομιζων, ὅτι αὐταὶ καὶ μόναι εἶνε αἱ δημοσῖαι βιβλιοθήκαι τοῦ κράτους ὅλου, καὶ πρέπει ἐκτός τούτων νὰ διαστείλωμεν τὰς δημοσῖαις βιβλιοθήκας τὰς ὑπὸ τῆς πολιτείας συντηρουμένας καὶ τὰς ἀνηκούσας εἰς δήμους ἢ ἐταιρείας ἢ καὶ δημοσῖα καθιδρύματα, οἷον γυμνάσια ἢ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὑπὲρ ὧν δὲν δαπανᾷ μὲν τὸ κράτος, ἀλλ' αἵτινες εἶνε οὐχ ἥττον δημοσῖαι ὑπὸ ἄλλην ἐποψίν, ἅτ' ἐπιτροπομένης δημοσίᾳ τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰς τὸ κοινόν.

Τοιαῦται βιβλιοθήκαι οὐκ ὀλίγα ὑφίστανται ἐν Ἑλλάδι. Καὶ βιβλιοθήκαι μὲν γυμνασίων ἢ ἑλληνικῶν σχολείων ἄξιαι ἰδίᾳ μνείας εἶνε, ὅσον ἐγὼ οἶδα, ἢ τοῦ γυμνασίου Σύρου καὶ ἢ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων Κορίθου ἐν Ἄνδρῳ, Μηλεῶν καὶ Πορταριάς ἐν τῷ Πηλῷ, συνιστάμεναι ἐκ παλαιῶν συλλογῶν βιβλίων, κληροδοτηθεισῶν εἰς ταῦτα τὰ καθιδρύματα καὶ περιεχοσῶν ἄξιαι λόγου ἀρχαιότερα βιβλία, ἐν οἷς καὶ παλαιότοποι ἐκδόσεις Ἑλληνῶν συγγραφέων. Ἐξαιρέτος δὲ δημοτικῆ βιβλιοθήκη εἶνε ἡ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ Ἄνδρου ἀποκειμένη ἢ ἀνήκουσ' ἄλλοτε ποτε εἰς τὸν Θεόφιλον Καίρη καὶ ἡ ἀρχαία βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνης. Τῶν δ' ἐν Ἀθήναις εἰς συλλογούς ἢ ἐταιρείας ἀνηκούσων μνημονευτέον ἰδίᾳ τῆς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ, τῆς τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ἧτις ἤρχισεν εἰδικώτερον συμπληρουμένη διὰ βιβλίων ἀναγομένων εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὴν τουρκοκρατίαν καὶ τὴν καθ' ὅλου μεσοχρόνιον ἡμῶν ἱστορίαν, καὶ τῆς τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Ἡ δὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἶνε, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐκδοθέντος αὐτῆς καταλόγου, λίαν ἀτελής καὶ ἀνεπαρκὴς πρὸς τὴν καθ' ὅλου παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογικὴν κίνησιν. Ἄλλὰ τὴν ἀνεπάρκειαν αὐτῆς ἀναπληροῦσιν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ὡς τὸ πλεῖστον βιβλιοθήκαι τῶν ἐν Ἀθῆ-

ναῖς ξένων ἀρχαιολογικῶν ἰδρυμάτων, μάλιστα δὲ ἡ τῆς Γαλλικῆς σχολῆς καὶ ἡ τοῦ Γερμανικοῦ ἰνστιτούτου. Ἡ δὲ τῆς Ἀγγλικῆς εἶνε καὶ κατὰ τοῦτο ἄξιαι ἰδίᾳ μνείας, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐπλουτίσθη διὰ τῆς εἰς αὐτὴν περιελθούσης βιβλιοθήκης τοῦ μακαρίτου ἱστοριογράφου Φινλαῦ, ἧτις εἶνε ἰδιαζόντως πλουσία βιβλίων ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀγῶνα.

Οὐδαμῶς ἄξιῶ, ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος τῶν παρ' ἡμῖν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν δημοσίων βιβλιοθηκῶν εἶνε πλήρης. Λαμβάνουσι πάντως καὶ ἄλλαι τινὲς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀνήκουσαι εἰς ἀρχαίους διδασκαλούς τοῦ γένους ἢ εἰς φιλομαθεῖς συλλέκτας καὶ περιελθούσαι μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν εἰς δημοσῖα καθιδρύματα. Ἀλλὰ δὲν ἐγένεε ποτε φροντίς νὰ συλλεχθῶσιν ἐν συνολῷ αἱ προσήκουσαι στατιστικαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι βιβλιοθηκῶν. Παρατηρεῖται δὲ ἀπὸ τινος καὶ ἐν ταῖς γυμνασίαις τοῦ κράτους κινήσεις τις, τινῶν γυμνασιάρχων φιλοτιμουμένων ναυξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτοῖς βιβλίων καὶ ἐπιδικῶντων τοῦτο ἐν ἐλλείψει πόρων διὰ τοῦ μόνου δυνατοῦ εἰς αὐτοὺς τρόπου, δι' ἐγκυκλίων καὶ γραμμάτων πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν συγγραφεῖς, παρ' ὧν ἀπεκδέχονται τὴν δωρεάν ἀποστολὴν τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Καὶ ἐπαρχιακοὶ δὲ σύλλογοι νεωστὶ ἰδρυθέντες καθ' ὅμοιον τρόπον ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ἀγῶνα, ὧν ἀρκούμαι ἀναφέρειν τὸν Ἰναχον τοῦ Ἀργους καὶ τὸν Γυμναστικὸν σύλλογον Βουρβούρων τῆς Κυνουρίας. Αἰσθητὴ δὲ κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἰδιωτικῶν τούτων ἐνεργειῶν εἶνε ἡ ἀφροντισία τῶν μεγάλων δήμων τοῦ κράτους, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐξαιρουμένου, οἵτινες ἢ παντελῶς στεροῦνται δημοτικῆς βιβλιοθήκης ἢ κείνηνται σποραδικὰ τινα μόνον ἀντίτυπα τῶν βιβλίων τῶν ἀνευστήματος εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγοραζομένων ἐκάστοτε χάριν τῶν γραφόντων μᾶλλον ἢ χάριν τῶν γραφομένων.

Δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς μου σήμερον νὰ ὑποδείξω τοὺς τρόπους τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἀρκεῖ ἡ κατάδειξις τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ βιβλίον δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἱκανῶς διαδομένον ἂν ἀπανταχοῦ δυνατὰ νὰ βῆθῃ, ὅτι ἡ ἐφημερίς ἐνίκησε τὸ βιβλίον, τὸ δόγμα τοῦτο ἰσχυεῖ πολὺ μᾶλλον παρ' ἡμῖν. Ἡ ἐφημερίς κατῴρθωσε τέλος νὰ διαδοθῇ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸ βιβλίον. Εἰ δὲ τις ἤρχισε κινήσεις καὶ ὡς πρὸς τὰ βιβλία, τὰ παρεχόμενα εἰς τὰ πλήθη οὔτε τὰ ἀρίστα εἶνε βεβῶτως οὔτε τὰ προσήκοντα πρὸς παιδείαν καὶ διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ

λαοῦ. Δὲν εἶνε δὲ πάντως ἐξ ἐκείνων ἄτινα δύνανται αὐτὰ νὰ κατευθύνωσι τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ὠραῖον, ἀλλ' ἐκ τῶν θεραπευόντων ὡς τὸ πλεῖστον χυδαῖα ἔμφυτα ἢ μακαρίως θυόντων εἰς τὰς προλήψεις, τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀφιλοκαλίαν τοῦ ὄχλου. Διὰ τοῦτο πᾶς τις πρέπει νὰ χαιρετίσῃ μετὰ χαρᾶς τὴν σύστασιν τοῦ *Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων* καὶ εὐχρηστὴν τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ εὐδοκίμησιν καὶ τὴν διάδοσιν τῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ χάριν ἐπιτεύξεως σκοπίμου καὶ ἀπὸ συστήματος ἐγκυκλοπαιδικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆς ἅμα διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰς ὑψηλοτέρας δὲ πνευματικὰς ἀνάγκας ἀνταποκρίνεται ἡ ὑπὸ χορηγοῦ γενναιοτάτου καὶ φιλογενεστάτου δι' ἄδρων δαπανῶν ἰδρυθεῖσα καὶ συντηρουμένη Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. Ταύτης σκοπὸς εἶνε, ὡς γνωστὸν, ἡ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν μετοχέτευσις ἐκκρίτων ἀριστουργημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμας καθ' ὅλου λαμβανομένης, μὴ ἀποκλειομένης καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, αἰτίνας ἤρξαντο κατὰ μικρὸν συμπεριλαμβανόμενοι εἰς τὸ πρόγραμμ' αὐτῆς μετὰ καὶ τῆς ἐκδόσεως ἐξαιρέτων τιῶν πρωτοτύπων συγγραμμάτων.

Ἡ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ οὐ μόνον τῶν ὑψηλοτέρων παρ' ἡμῖν τυγχανόντων παιδείσεως φιλαναγνωστῶν τὴν φιλομάθειαν προωρίσται πάντως νὰ κορέσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐιδικώτερον νὰ αναπτύξῃ τὸν νοῦν καὶ κεντήσῃ τὴν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἐπιστημονικῶς φιλοτιμίαν ἐκείνων τῶν παρ' ἡμῖν νεαρῶν φιλόλογων, ὅσοι δὲν ἔχουσι τὴν εὐτυχεῖαν νὰ γινώσκωσι ξένας γλώσσας. Διπλῶς βλέπει ὁ δῦο κατέχων γλώσσας καὶ τριπλῶς ὁ τρεῖς. Παρῆλθον οἱ χρόνοι, καθ' οὓς παγκόσμιος γλώσσα τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, καὶ ὁ Ἕλληνας φιλόλογος ὁ γινώσκων πλὴν τῆς ἰδίας γλώσσης ἐπαρκῶς καὶ τὴν λατινικὴν ἠδύνατο νὰ ἐργασθῆ αὐτοτελῶς. Ἄνευ τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς τοῦλάχιστον ὁ ἐπιστήμων δὲν δύναται σήμερον νὰ εἶνε ἐπιστήμων. Τοῦτο πρέπει νὰ κατανοήσωσι καλῶς καὶ ἐνστερνισθῶσιν οἱ νεώτεροι ἡμῶν φιλόλογοι, ἀπερχόμενοι δ' ἐκ τῶν πανεπιστημιακῶν βῆθρων πρέπει νὰ συναποκομίζωσι μετὰ τοῦ διπλώματος καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δύο τούτων γλωσσῶν.

Λέγω δὲ ταῦτα περὶ τῶν θελούντων νὰ ἐργασθῶσι πράγματι καὶ διακριθῶσιν, εἰ καὶ μετὰ θλίψεως ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τοιοῦτοι εἶνε πᾶν ὀλίγοι.

Συνήθως λέγομεν περὶ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὅτι *ἐργάζονται καλῶς*, ἂν ἐπιτελῶσιν εὐσυνειδήτως τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτοῖς ὑπὸ τῆς πολιτείας καθήκον ἐν τῷ γυμνασίῳ ἢ

τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ. Καὶ βεβαίως τὸ ἔργον δὲν εἶνε μικρὸν. Ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐνθέους παιδαγωγούς τοὺς διανοίγοντας πρὸς τὴν παιδείαν τοὺς ὀφθαλμούς τῶν παραδεδομένων εἰς αὐτοὺς νέων, τοὺς διαπλάσσοντας τὰς καρδίας αὐτῶν, τοὺς διαμορφούντας αὐτοὺς εἰς ἄνδρας εὐπαιδευτούς, εἰς πολίτας ἔχοντας ἐπίγνωσιν τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος μεγάλων αὐτῶν ὑποχρεώσεων. Ὅποια χαρὰ καὶ ὅποια καύχησις δικαία διὰ τοὺς πλαστοουργούς ἐκείνους πνευμάτων καὶ καρδιῶν τὸ νὰ δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι μετὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν, μετὰ τῶν δημιουργημάτων τῶν μόχθων καὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν τιμίους ἐργάτας τῆς ἐθνικῆς εὐμερίας, στρατιώτας μέχρι θυσίας ἀφοσιουμένους εἰς τὴν σημαίαν τῆς πατρίδος, πολιτευτὰς ὑφούντας τὸ ἔθνος εἰς εὐτυχίαν, ἐπιστήμονας δοξάζοντας ἑαυτοὺς καὶ προάγοντας τὴν ἐπιστήμην. Τοιοῦτοι ἱεροφάνται τῆς παιδείας, ἀνασκοποῦντες παρελθόν μακρὸν καὶ πολλὰκις, ὡς ἔχουσι τὰ παρ' ἡμῖν δυστυχῶς, ἡμέρας δεινῶν ἀντιξῶν ἀνέμων, κυμαίνοντων αὐτοὺς ἐν τῇ ἐπιτελέσει τοῦ καθήκοντος, δύνανται, δύνανται βεβαίως, καμπτόμενοι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐτῶν, νὰ εἰπωσιν αὐταρέσκως *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα*.

Θὰ εἴμεθα ὑπερόχως ἄδικοι, ἂν δὲν ὁμολογοῦμεν, ὅτι δὲν λείπουσιν εὐτυχῶς καὶ παρ' ἡμῖν οἱ τοιοῦτοι μύσται τοῦ καθήκοντος, οἱ τοιοῦτοι ἐμπνευσμένοι λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, οἵτινες ἐρωτώμενοι ὅποιον ὑπῆρξε τὸ ἔργον αὐτῶν, δύνανται μετὰ συνειδήσεως ἀναπεπαιμένης νὰ ἐπιδείξωσι τοὺς ἰδίους μαθητὰς καὶ τὸ ἔργον ἐκείνων. Ὑπήρξαμεν παιδαγωγοὶ καὶ μόνον παιδαγωγοὶ ἀνεθρέψαμεν χάριν τοῦ οἴκου, χάριν τῆς κοινωνίας, χάριν τῆς πολιτείας, χάριν τῆς πατρίδος γενεᾶς ὅλας. Ἐρωτίσαμεν, καταναλισκόμενοι ἡμεῖς δίκην λαμπάδος. Ὑπολαμβάνετε μικρὸν τὸ ἔργον ἡμῶν;

Ὅχι, μυριάκις ὄχι. Ἄλλ' ὁ καθηγητὴς, ἀλλ' ὁ τέλειος διδάσκαλος δὲν ὀφείλει νὰ διδάσκῃ διὰ μόνου τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ καλῶν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶνε ὑποχρεώσις μάλιστα τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἔχει τὸν διπλοῦν σκοπὸν οὐ μόνον τῆς μεταδόσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης. Εἶνε δ' ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἂν ἐρωτηθῶ κατὰ πόσον οἱ ἐν τῷ ἡμέτερῳ Πανεπιστημίῳ συναδέλφοί μου ἀντελήφθησαν πάντες οὕτω τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνωτάτου πανδιδασκῆριου, ἐν ᾧ διδάσκουσι, θάναγκασθῶ ἴσως ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως νὰ μείνω ἐνὸς καὶ νὰ εἰπῶ ἀντὶ μόνου ἀπαντήσεως· ἀλλὰ δὲν πταίω ἐγώ. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐπιβάλλεται εἰς μόνον τὸ Πανεπιστήμιον, εἶνε δ' ἐπ' ἴσης καθήκον καὶ τῶν λειτουργ-

ῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τοῦτο εἶνε αὐτονόητον, διδάσκει δὲ καὶ ἡ πείρα τῶν γινομένων ἐν τοῖς ξένου γυμνασίοις, ἄτινα περιλαμβάνουσι καὶ τὰς παρ' ἡμῖν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀποτελούσας τάξεις. Δὲν ἐπιβάλλεται βεβαίως εἰς μόνους τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τὸ προάγειν τὴν ἐπιστήμην. Μόνον οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἔχουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐργάζωνται φιλολογικῶς, οἱ τῆς ἱστορίας ἱστορικῶς, οἱ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν νὰ ἐργάζωνται προάγοντες τὰς ἐπιστήμας ταύτας; Ἄλλὰ μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ ἔαρ τῆς ἐπιστήμης οὐδέποτε θὰ ἐπεφαίνετο ἐν Ἑλλάδι. Θὰ ἦτο οὐ μόνον ἄδικον, ἀλλὰ καὶ ἀνεπαρκές νὰ μείνωμεν ἐστερημένοι συνεργατῶν καὶ βοηθῶν.

Ὑπάρχουσι μετὰ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως πολλοὶ, οἵτινες ἴσως ὑποκριθῶσιν, ὅτι δὲν ἐννοοῦσι τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν. Θὰ εἰπωσιν ἴσως, ὅτι δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι πλεῖστα ὅσα ἐπιστημονικὰ ἔργα, ἐγχειρίδια λογικῆς, χρηστομαθείας, ἱστορικῆς συγγραφῆς, ἐκδόσεις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραμμάτων. . . χάριν τῶν ὑπ' αὐτῶν διδασκομένων παιδῶν. Ὅτ' ἐν ἔτει 1884 ἐψηφίσθη ὁ πρῶτος περὶ διδακτικῶν βιβλίων νόμος, μία τῶν κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεων τῶν βιβλιοπαραγωγῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι δυστυχῶς δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐνθέων παιδαγωγῶν, περὶ ὧν ἔγεινεν ἀνωτέρω λόγος, ἦτο, ὅτι διὰ τοῦ νόμου ἐκείνου σὺν τοῖς ἄλλοις περιστελλετο ἡ ἐν Ἑλλάδι *ἐπιστημονικὴ παραγωγή*. Οὕτως ἀπεκκλῶν τὴν συγγραφήν, ἥτις διὰ τοὺς πλεῖστους ἦτο ἀπλῆ συρραφή, διδακτικῶν βιβλίων. Εἶνε δὲ λίαν λυπηρὸν, ὅτι πρὸ δεκαῆξ ἐτῶν ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκστομισθῆ κἂν, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐπιστεῦετο ἀληθῶς ὑπὸ τῶν ὀρθῶς φρονούντων, ἡ δεινὴ ἐκείνη σύγκρουσις μετὰ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ διδακτικῶν βιβλίων. Ὅχι ὅτι τὰ διδακτικὰ βιβλία ἀποσοφίζονται ἢ ἐπιτρέπεται νὰποσοφίζωνται τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλὰ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐν αὐτοῖς εἶνε μόνον ἢ χάριν τῆς μαθητιώσεως νεολαίας παιδαγωγικὴ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῆς μαθήσεως, εἰς ἣν ἕκαστον βιβλίον ἀναφέρεται. Οὐδεὶς δ' ἀπαιτεῖ ἢ δύναται ἢ καὶ ἐπιτρέπεται κἂν ἴσως νὰπαιτήσῃ, ὅπως ὁ συντάσσων βιβλίον διδακτικὸν παρέχῃ ὡς πρὸς τὴν ὕλην τὰ πορίσματα ἰδίων ζητήσεων, τὰ διδάγματα ἰδίων ἐρευνῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου κανὼν καὶ προορισμὸς εἶνε νὰ μεταλαμπαδεύῃ εἰς τοὺς παῖδας κατὰ τροπὴν παιδαγωγικὴν καὶ εὐνοήτως τὰ κοινῶς παραδεγμένα πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν.

Ἄς ἐξακολοθῶσι λοιπὸν συγγράφοντες, ὅσοι τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θελοῦσι, βιβλία διδακτικά. Εἶνε καὶ τοῦτο χρήσιμον, εἶνε καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον, ἀρκεῖ νὰ εἶνε προσηκόντως

καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν προορίζονται, συντεταγμένα τὰ βιβλία ταῦτα. Καλὸν διδακτικὸν βιβλίον εἶνε αὐτόχρημα ὑπηρεσία πρὸς τὸ ἔθνος, μαλίστα παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς ἐπικρατοῦσι τὰ κακὰ διδακτικὰ βιβλία τὰ γραφόμενα χάριν μόνου τοῦ κέρδους. Ἄλλ' ἂς μὴ ἔχωσιν ὁμως τὴν ἀξίωσιν καὶ τὴν καύχησιν οἱ εἰς ταῦτα ἐπιδομενοὶ, ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῶν αὐτῇ δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ἐπιστημονικῇ.

Ἄλλὰ πῶς θέλετε—θάπαντήσωσιν ἴσως οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως—νὰ προαγάγωμεν ἡμεῖς τὴν ἐπιστήμην, ἀρ' οὐ ἡμεῖς μὲν ἐν ταῖς πλείσταῖς ἐδραῖς γυμνασίων ἢ ἑλληνικῶν σχολείων δὲν ἔχομεν βιβλιοθήκας δημοσίας, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω γραφέντων, ἀκούομεν δὲ πολλάκις καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν Ἀθήναις παραπονομένους περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν αὐτοῦ βιβλιοθηκῶν; Ἡ ἀντίρρησις εἶνε ἀληθῶς τῶν σπουδαιοτάτων. Ὁ μὴ κεκτημένος βιβλία ἐπιστημονικὰ στερεῖται αὐτῶν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων πρὸς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Γινώσκωμεν δὲ, ὅτι δυστυχῶς πολὺ ὀλίγοι τῶν παρ' ἡμῖν κέκτηνται ἢ δύνανται νὰ κέκτηνται αὐτοὶ ἰδίως βιβλιοθήκας. Διὰ δὲ τοὺς τοιοῦτους ἀπαραίτητον ἐφόδιον θὰ ἦτο χάριν ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἢ ὑπαρξίς δημοσίας βιβλιοθήκης ἐν ᾧ τόπῳ διαβῶσιν.

Ἄλλ' εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος ἄνευ βιβλίων πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἐργασία; Εἶνε τὸ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διδάσκειν κώλυμα ἀνυπερβλήτον πρὸς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης;

Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν παροσιάζεται μόνον παρ' ἡμῖν. Ἦδη δὲ τῷ 1889 ἔγεινε λόγος περὶ αὐτοῦ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν (Congrès des Sociétés savantes) τῷ συνελθόντι ἐν τῇ Σαρβοννῇ. «Εἶνε δυνατὴ ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐργασία;» ἠρώτησεν ἐπιστήμων καὶ ἐρευνητὴς δεινότατος, ὁ Ἐρνέστος Ρενάν. Καὶ ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς αὐτὸς εἰς τὸ παρ' ἑαυτοῦ προταθὲν ἐρώτημα· «Τὸ ἡμισυ τοῦλάχιστον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου δύναται νὰ τελεσθῆ διὰ τῆς ἐν τῷ γραφεῖ ἔργασίας. . . Πολλοὶ κλάδοι μελετῶν δύνανται νὰ θεραπευθῶσιν ὅλως ἰδιωτικῶς καὶ ἐν τοῖς μάλιστα ἀποκέντροις τόποις.»

Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ὅμοια ἀπόκρισις δύναται νὰ δοθῆ εἰς τὸ ἐρώτημα. Καὶ βεβαίως μὲν εὐκαταία εἶνε ἡ διχόσις καὶ αὐξήσις τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Βεβαίως εἶνε ἀνάγκη καὶ καιρὸς νὰ νομοθετηθῆ καὶ παρ' ἡμῖν ἐιδικὴ ἄδεια εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὴν τῆς Βουλῆς νὰ ἐξαποστέλλωσιν ἐπὶ δανεισθῶν βιβλία ὑπὸ ἰδίας συνθήκας καὶ ἐγγυήσεως καὶ ἐκτός τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Μὴ τὴν σήμερον, ἐξαιρουμένων ὀλίγων μόνον βιβλιοθηκῶν, εἶαι ἡ τοῦ Βατικανοῦ, ἢ τοῦ Βρε-

ανικου μουσείου, ή Λαυρεντιακή, ή του παρά ήν Μαδρίτην Έσκουριαλού και άλλαι τινές, δέν πιτρέπεται εις τας λοιπάς να εξαγώσιν ου μόνον ντυπα βιβλία, αλλά και χειρόγραφα εις άλλας πόλεις και χώρας ;

Άλλά και άνευ τοιούτων εύκολιών πάλιν είνε δυνατή ή περί έπιστημονικά έργα άσχολία μακράν των Άθηνών και τής Κερκύρας, αίτινες κέκτηνται τας όπωςδήποτε πλουσιωτέρας των έν Έλλάδι δημοσίων βιβλιοθηκών. Υπαρχουσιν έρευναί αίτινες δύνανται να παρασκευασθώσιν άνευ βιβλίων, άνευ πολλών τουλάχιστον βιβλίων. Τίς δύναται νάρνηθί, ότι κατά τοιούτον τρόπον δύνανται να τελεσθώσιν ή παρασκευασθώσιν τοπογραφικά μελέται, λαογραφικά έρευναί, έπιγραφικά και άλλαι άρχαιολογικά έργασιαί, γλωσσικά μονογραφίαί, ιστορικά διατριβαί ;

Οί έν ταις έπαρχίαίς θέλοντες να έργασθώσιν έπιστημονικάς ήδύναντο άριστα να καταγείνωσι περί την λύσιν τοπογραφικών τινων ζητημάτων, περί την συλλογήν δημοτικών άσμάτων, παροιμιών, παραμυθίων και άλλης λαογραφικής ύλης και την έπεξεργασίαν αυτών συνωδά προς τους σημερινούς κανόνας τής έπιστήμης, περί την παρατήρησιν και ταξινόμησιν γλωσσικών φαινομένων των κατά τόπους έλληνικών διαλέκτων και άπαρισμόν διαλεκτικών γλωσσάρων, περί την διόρθωσιν κακώς εκδομένων Βυζαντινών συγγραφέων¹, περί την άναγραφήν χειρογράφων και έγγραφων μονών και άλλων άρχείων, περί την παρασκευήν προς έκδοσιν έγγραφων τής τουρκοκρατίας και τής έπαναστάσεως, περί την άναγραφήν έπιγραφών και περιγραφών νεοφανών ή λανθανόντων άρχαίων μνημείων, περί την καταμέτρησιν και περιγραφήν μεσαιωνικών εκκλησιών, φρουρίων, πυλών, τειχών και άλλων κτιρίων και έκδοσιν των έπιγραφών αυτών. Ίδου κατάλογος μακρός, άναγκάσας με εις πολύτιμον περίοδον λόγου, ήτις ήδύναντο να ποθί έτι μακροτέρα διά προσθήκης πολλών άλλων έπιστημονικών θεμάτων άναφερομένων εις έρεύνας άντιστοιχούσας εις τό φιλολογικόν και ιστορικόν τμήμα τής φιλοσοφικής σχολής, εις ή και μόνα περιορίζομαι ένταύθα.

Είνε ταύτα όλίγα και δέν δύνανται πάντα να διεξαχθώσιν άνευ βιβλίων ή άνευ τουλάχιστον πολλών βιβλίων υπό άνδρών κεκτημένων δίπλωμα διδάκτορος, παρακολουθησάντων τά εί-

¹ Έπιτραπήτω να είπω μόνους τους Βυζαντινούς συγγραφείς, ών ή διόρθωσις και καθ' έαυτήν εύκολωτέρα είνε ένεκα τής κακής ποιότητος των πλείστων έκδόσεων και πολλάς τας εύκολίας παρέχει εις Έλληνα λόγιον και δέν έπιβάλλει συνήθως την άνάγκην μακρών ζητήσεων μη έγειναν ήδη αί προταθησόμεναι διορθώσεσι ύπ' άλλων, ώς τουτο συμβαίνει ώς προς τους δοκίμους συγγραφείς.

δικά φροντιστήρια των καθηγητών τής φιλολογίας, τής άρχαιολογίας, τής ιστορίας ;

Άλλ' εις κίνδυνος, όμολογώ, θα ύπήρχε και έν ταις τοιαύταις έρεύνοις. Είνε δυνατόν να περισυλλεχθί γλωσσική και λαογραφική ύλη ήδη γνωστή και έξητασμένη, να περιγραφώσι μνημεία πρό πολλού άκριβώς μεμελετημένα, να αναγραφώσι χειρόγραφα ήδη περιγεγραμμένα, να έκδοθώσιν έγγραφα ήδη έντετυπωμένα, έπιγραφαι ήδη πρό πολλού γνωσταί και ούτω καθεξής.

Άλλά, και έξαιρουμένων των περιπτώσεων, καθ' ός αί δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι, δέν ύπάρχει φόβος μη τοιαύται έργασιαί αποθώσιν άσκοποι και περιτταί, άν οι έρευνήται προσθώσιν εις αυτάς μετά μικρής μόνον παρασκευής και όχι όλως άνεμάστιστοι. Καθηγητής διαμένων έν Αιγίω άποφασίζει να έπιδοθί εις την άναγραφήν και μελέτην των έν τή πόλει εκείνη και τοίς περιχώροις περισωζομένων άρχαίων έπιγραφών. Είνε όλίγων ήμερών μόνον έργασια, όταν θα διαμένη έν Άθήναις χάριν των θερινών διακοπών, ώς δά γίνεται συνήθως, να αναβίη και την κλίμακα τής Έθνικής βιβλιοθήκης άντί μόνης τής του Υπουργείου τής Παιδείας και προπαρασκευασή έκ του Corpus Inscriptionum Graecarum και διά των άναγκαιών βοηθημάτων τας στοιχειώδεις προς τό έργον ου έπιλαμβάνεται σημειώσεσι, όπως γινώσκη τί τό ήδη γινώστον και πώς έξεδόθη και ύπεμνηματίσθη και τίνα τά δεόμενα άναθεωρήσεως και έπανορθώσεως, διακρίνη δ' έπειτ' από τούτων εύκόλως τά νέα και άγνωστα. Ο καθηγητής των Καλαβρύτων δύναται να μάθη εύκολώτατα, ότι τής μονής του Μεγάλου Σπηλαίου δέν έχομεν κατάλογον των χειρογράφων. Ο σχολάρχης ή έλληνοδιδάσκαλος τινος των παρά την Κυλλήνην δήμων δύναται εύκόλως να μάθη, ότι του φρουρίου Χλεμουτσίου δέν έχομεν άλλην περιγραφήν μετά την πρό πεντηκονταετίας σχεδόν έπιτροχάδην γενομένην υπό του Buchon. Ο γυμνασιάρχης Ζακύνθου και ό σχολάρχης Ιθάκης και Κυθήρων δύνανται έν αυτή τή νήσω, έν ή διαμένουσι, μετά τής μεγίστης ευχερείας να μάθωσι τίς σειρά έγγραφων των έν ταις νήσοις εκείναις άρχείων δέν έχει μελετηθί και δύναται νάγάγη εις πορίσματ' άξια προσοχής. Έστωσαν ταύτα όλίγα παραδείγματα είκη είλημμένα. Άλλά και γενικώτεροι οδηγόι δέν λείπουσιν. Οί θέλοντες να έπιδοθώσιν εις τοπογραφικάς έρεύνας δύνανται μετ' ώφελείας πολλής νάναγνώσωσι τον Όδηγόν των τοπογραφικών μελετών του κ. Άντωνίου Μηλιαράκη, βιβλιάριον άνευ μόν άξιώσεων έκδοθέν, άλλ' άξιολογώτατον διά τας παρ' ήμιν άνάγκας. Χρησιμώτατον δέ καθ' όλου προς τας τοιαύτας έρεύνας είνε τό σύντομον βιβλίον του Σολομώντος Reinach *Conseils aux voyageurs*

archéologues en Grèce et dans l'Orient hellénique, ου θα ηύχόμην την παρ' ήμιν μετάφρασιν μετά των άναγκαιών συμπληρωμάτων¹. Τέλος δέ τίς των διδασκόντων των νεωτέρων χρόνων δύναται να παραπονεθί, ότι δέν έχει έκ του Πανεπιστημίου τάπαιτούμενα προς τοιαύτας μελέτας έφόδια ή δέν εύρε πρόθυμον τον καθηγητήν, εις ου την άρμοδιότητα αναφέρεται τό ύπ' αυτού έκλεχθέν θέμα, να παράσχη εις αυτόν πᾶσαν άναγκαιάν όδηγίαν ;

Η έργασια δύναται ούτω να παρασκευασθί άριστα και έν ταις έπαρχίαίς, να αναθεωρηθί δ' έπειτα, συνταχθί και συμπληρωθί κατά διαμονήν τιναν έν Άθήναις έφ' άπαξ ή έκ διαλειμμάτων. Ο έπιστήμων ό αληθώς τοιοῦτος δύναται άξιόλογα, άν θέλη, να έργασθί και έν έπαρχιακίς πόλεσι, και έν χωρίοις άκόμη, καθ' όν τρόπον εργάζεται ό έν άποδημία έπιστημονική παρασκευάζων τό έργον αυτού και συλλέγων την άναγκαιάν ύλην φιλόλογος, ιστορικός ή άρχαιολόγος, όστις έπειτα την ύλην ταύτην έπεξεργάζεται παρὰ τας θήκας πλουσίας βιβλιοθήκης έν τινι των κέντρων τής έπιστήμης.

Συμπλήρωσις δέ ήμα και εύχάριστος διασκέδασις από των παιδαγωγικών μόθων δύναται να είνε ή περί την φωτογραφικήν ένασχόλησις των διατριβόντων έν ταις έπαρχίαίς περί ιστορικάς και άρχαιολογικάς μελέτας, δυναμένων να αναπαράγωσι χάριν έαυτών και των άλλων τους τόπους, τά μνημεία ή τά χειρόγραφα, περί ών ήσχολήθησαν. Έχει δ' αποθί την σήμερον, ως γνωστόν, ου μόνον τό φωτογραφείν ευχερέστατον, αλλά και ή τιμή των προχείρων φωτογραφικών μηχανημάτων, οίκα τά λεγόμενα Kodak, μικροτάτη.

Ουδέ δύναται να λεχθί ως δικαιολογία ή έλλειψις χρόνου, διότι και μετά την εύσυνειδοτάτην έπιτέλεσιν του καθήκοντος τής διδασκαλίας, και άν άφθονωτάτην παράσχωμεν την άνάπαυσιν έκ των μόθων των διδασκόντων, περισσεύουσιν έν ταις έπαρχίαίς άφθονώταται ώραι προς έπιστημονικάς έργασιας διά τους εθιτισμένους εις τό εργάζεσθαι, άφ' ου μάλιστα χρόνου οι νόμοι περιέπειλαν επί πολύ την ιδιωτικήν διδασκαλίαν.

Μηδέ ρηθήτω, ότι άνόνητος ήθελεν αποθί ή τοιαύτη έπιστημονική άσχολία, έπειδή δέν θα ήδύναντο να χρησιμοποιηθώσι τά εξ αυτής παραγόμενα. Τό τοιοῦτον είνε ή δικαιολογία των σκνησών. Δέν φαντάζομαι παραγόμενους άμέσως

¹ Μετά τινα χρόνον θέλω έκδώσει έν τή Βιβλιοθήκη Μαρασλή την Βισαγωγήν εις τας ιστορικάς μελέτας των έν Σορβόννη καθηγητών Langlois και Seignobos, προσαρμόζων αυτήν προς τας παρ' ήμιν άνάγκας, βιβλίον πρακτικώτατον και χρησιμώτατον, ου την άνάγνωσιν συνιστώ εις τους γινώσκοντας την γαλλικήν λειτουργίαν τής μέσης εκπαιδεύσεως τους θέλοντας να έπιδοθώσιν εις ιστορικάς έρεύνας.

τόμους όγκώδεις, ών δύσκολος ή έκδοσις. Πρόκειται περί μονογραφιών, περί πραγματειών, περί διατριβών κυρίως, ών ή δημοσίευσιν έν τοίς παρ' ήμιν περιοδικίς εις ουδεμίαν ήθελε προσκρούσει δυσχέρειαν, άπ' έναντίας δέ και έπιζητείται ένίοτε υπό των έκδοτών αυτών.

Άς πιστευθί και ός άκουσθί, διότι δέν προτείνω ουτε ακατόρθωτα, ουτε δυσχερή. Είμαι δέ βέβαιος, ότι πόρισμα τής τοιαύτης άποβολής παντός όκνου θα ήτο τό να προκύψη συν τῶ χρόνῳ φάλαγξ όλη έρευνητών όσημέραι παραγόμενων και παραγόντων την έν Έλλάδι νεάζουσιν έπιστήμην, επί τιμή μόν έκυτών, προς ώφέλειαν δέ του έθνους.

ΣΗΜΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΠΟΘΕΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ¹

[Τῷ Καίσαρι Λομπρόζου κατά μετάφρασιν Χ' Αντίων].

Φλωρεντία. — Τό αυτό σχεδόν ρητέον και περί Φλωρεντίας. Η Φλωρεντία βραδύτατα άρχίζει να καθίσταται έλευθέρα, ότε ήδη ή Βενετία και πᾶσαι σχεδόν αί Ιταλικαί Πολιτείαί ήσαν από καιρού και πολλῶ πλείον αυτῆς έλευθεραί· μάλιστα έν Βενετία ήρχιζεν ήδη τότε να περικόπτηται ή έλευθερία. Ουδ' ή έλευθερία τής Φλωρεντίας ύπήρξε πλήρης, αλλά συνεχώς διαταρασσομένη και διακοπτομένη, όπως και ή τής Γενεύης, έκ των άγώνων προς τους τιμαριώτας υπατρίδας, πάντας σχεδόν Γερμανούς, οίκοῦντας και δεσπόζοντας εις τά πέριξ, παρακωλύοντας τό έμπόριον αυτῆς· έισελθόντες κατόπιν ουτοι έν αυτῇ και πολιτογραφηθέντες διατάραξαν την έαυτῆς έλευθερίαν, ιδίως άφ' ότου έστέρθησαν και αυτοί διά πολεμικών δαφνών. Οί χειρώνακτες και οι χωρικοί αυτοί ουδέποτε απέκτησαν άπόλυτον έξουσίαν². Η άρχή άρα του μεγαλείου αυτῆς προήλθεν έκ του έμπορικου και έπιχειρηματικού αυτῆς πνεύματος (καθά έδείχθη διά τής εύφυοῦς έπινοίας των συναλλαγμάτων), του έξωθίσαντος αυτην εις άγωνα κατά των τιμαριούχων των παρακωλύόντων τας όδους τής έμπορικῆς έξοδοῦσεως και του δημιουργήσαντος τά πρώτα πλούτη, ιδίως διά τής τέχνης τής έριουργίας, προφανώς έισαχθείσης έκ τής Ανατολής, όπως έξηγηταί και έκ των ονομάτων Velo-Tiria, Bisantino, Alithinum.

Έτερος λόγος του μεγαλείου αυτῆς είνε ή έθνική μίξις μετά Γερμανών· διότι πάντες εκείνοι οι έν τῇ πέριξ υπαίθρῳ χώραι τιμαριώται, οι Γουίδοι, οι Ουβέρτοι, οι Λαμβέρτοι, ήσαν Γερ-

¹ Τέλος· ίδε σελ. 198.

² Villari: *Sulle origini di Firenze*, 1800.

μανοί τὸ γένος, ἐλθόντες καὶ ἐγκαταστάντες ἐκεῖ μετὰ τῶν ἐκυτῶν ἀκολουθῶν¹.

Ἡ ἀνάμιξις καὶ ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως, εἰς χώραν ἑνὴν ἢ διάνοια ἠννοεῖτο καὶ ὑπὸ τοῦ κλίματος τοῦ ἡπίου καὶ λοφώδους, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν, ὅστις ἐπὶ τέλους ἀληθῶς ἐξήντησεν, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἀνέδειξε καὶ ὡς οὖν πᾶσαν ὑπάρχουσαν εὐρυϊκὴν, ὁμοῦ δὲ καὶ αἰ ὑπερορραία. αἱ ἐξαναγκάζουσαι τοὺς πολίτας νὰ διασπείωνται καθ' ἅτασαν τὴν ἡ-ττον πεπολιτισμένην Εὐρώπην καὶ ἐπομένως αὐξάνουσαι τὸν πλοῦτον τῆς κοινῆς πατρίδος, ἐγένοντο αἱ κυριώτεραι ἀφορμαὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Φλωρεντίας. Πλὴν αἱ αἰτίαι αὗται ἐξηγοῦσι μὲν τὸ κλέος ὡμισμένης τινός περιόδου — ἡκοιῶν τῆς περιόδου τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ 1200 μέχρι τοῦ 1400 — δὲν ἠδυνάκοντο ὅμως ν' ἀγγαῶσιν αὐτὴν εἰς διαρκῆ πολιτικὴν ἀκμὴν, διότι καθ' ἑστέρας ἢ φρόνησις, ἢ δραστηριότης καὶ ἢ ἐντελέχεια² πράγματι δὲ ἡ Φλωρεντία ἐχρημάτισε μεγάλη ἐν μόνῃ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ οὐχὶ ἐπὶ περιόδον μακρὰν ὅσον ἡ Βενετία. Μέχρι τοῦ 1050 ἄρνευε τὰ πάντα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τῶν μαργραβίων αὐτῆς, καὶ δὲν ἐξήπτετο εἰμὴ ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν.

Ἡ Βενετία ὑπῆρξε μείζων πατρῶν τῶν ἄλλων πόλεων, διότι ἐν αὐτῇ συνεδύαθησαν πᾶσαι αἱ περιστάσεις. δι' ὧν, μεμονωμένων σχεδόν, διήλθον πάντα τὰ λοιπὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἰταλικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἰδίως ἡ μίξις. ὁ ἐθνικὸς καὶ κλιματικὸς ἐγκεντρισμὸς, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως³ προσέει δὲ καὶ διότι ἕνεκα τῶν κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῆς ἐπικρατουσῶν συνθηκῶν ἐδέχθη ν' ἀναπτύξῃ δραστήριον ἐνέργειαν κατὰ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, καὶ διότι ἀπέλαυσεν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐλευθερίας.

Ὀλλανδία. — Παιρομοία ἀφορμῇ, ἦτοι ὁ ἀγῶν κατὰ τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθεροῦς, κατέστησε λαὸν μέτριον, τὸν τῆς Κάτω Γερμανίας καὶ τὸν Βαυαρικόν, μόλις ἐπ' ἐλάχιστον ἀναμειγμένον μετὰ τινῶν Νορμανδῶν, ἐκτικτικῶς δραστήριον, ἀρότου εὐρέθη ἐν Ὀλλανδίᾳ ἢ ἀγκασμένον νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς θαλάσσης. Ἡ χώρα, ἡ κληθεῖσα κατόπιν Ὀλλανδία, κατεῖχετο ὑπὸ λαῶν μὴ διακρινόμενων βεβιαίως ἐπὶ ἐνεργείᾳ. οὐδ' ἐπὶ ὑπερμέτρῳ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτι, ἀπέκτησαν ὅμως ταῦτα κατόπιν ἐν τῷ κατὰ τῆς θαλάσσης ἀγῶνι. Ἡ Ὀλ-

λανδία εἶνε γῶρα κλαπείσα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ 1549 μέχρι τοῦ 1648 ἐκαλλιεργήθησα 25 000 ἑκτάρια γαιῶν τέως κατεχομένῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἦτις κατὰ τινὰ πλήμυραν, ἕνα αἰῶνα πότερον, εἶχε κατακλύσει 62 κώμας μετὰ 100,000 κατοίκων. Ἐκ τοῦ καθημερινοῦ τούτου καὶ ἀδικλήπτου ἀγῶνος ἐξηγεῖται τὸ ὅτι λαὸς ἐν ἀρχῇ ὀλίγον διαφέρων τοῦ Βαυαρικοῦ, ὅστις κατὰ τὴν καὶ κατοικεῖ εἰσέτι πεδιάδα γθαμαλὴν, τὸ καθ' ἐκυτὴν ἡκίστα προσφορὸν εἰς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν (ἀπέδειξα ἤδη ἀλλαχού ὅτι οἱ μεγάλοι δεσποτισμοὶ ἀκμάζουσι πάντοτε εἰς τὰς ἐκτεταμένους πεδιάδας), μετεμορφώθη εἰς λαὸν τόσον ἀνδρείως πολεμήσαντα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ὥστε νὰ φρονεῖται κατὰ γὰρ ἀδὰς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ δουκὸς τῆς Ἀλβης, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ἦτο σχεδὸν ἀγνωστον ἐν Εὐρώπῃ, ἐξηγεῖται δὲ καὶ τὸ ὅτι ὁ λαὸς οὗτος παρήγγαγε τοσοῦτους μεγαλοφυεῖς πολιτικοὺς ἀνδρας καὶ καλλιτέχνους.

Πρὸ πάντων χάρις εἰς τὴν μικρὴν περίοδον τῆς ἐλευθερίας, διαρκέσασαν ἐπὶ 700 καὶ πλέον ἔτη, περίοδον μακροτέραν πάσης ἄλλης ἐξ ὧν ἀπέλαυσαν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ Πολιτεῖαι ἢ μᾶλλον πάντες οἱ ἐν Εὐρώπῃ λαοί, ἡ Βενετία ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ πάντας ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν μεγαλείον. Ἐνταῦθα δ' ὑπεθυμίζω ἐκ νέου ὅτι πρέπει νὰ ἐκλίπῃ ἡ ἰδέα, καθ' ἣν τὸ μεγαλεῖον τῆς Βενετίας ὀρεῖται εἰς τὴν περιορισμένην καὶ ἀπρόσιτον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἀριστοκρατίαν τῆς εἶνε ἐπίσης ἐσφαλμένη ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη, ἡ ἀποδίδουσα τὸ ῥωμαϊκὸν ἢ τὸ ἀθηναϊκὸν μεγαλεῖον εἰς τὸν Αὐγουστον ἢ τὸν Περικλῆ. Τὸ τοιοῦτο μεγαλεῖον, τὸ διαπλασθὲν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἔστω καὶ ὑπερβολικῆς ἐλευθερίας, μὴ ἐξαφανισθὲν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τυραννίας, θέλουσι ν' ἀποδώσωσιν εἰς ταύτην ἀντὶ εἰς ἐκείνην. Ἄλλ' ὅμως ἡ τυραννία οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ ν' ἀποδεχθῇ τοὺς τελευταίους καρπούς τῆς ἐλευθερίας, διὰ νὰ καυχήθῃ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ.

Τὴν αὐτὴν ἐποιήσατο παρατήρησιν καὶ ὁ Τάκιτος γράφων: *Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potentium ad unum conferri paci, interfuit magna illa ingenia cessere.* Ἦτοι: « Μετὰ τὴν ἐν Ἀκτιῶ μάχην καὶ ἀφοῦ χάριν τῆς εἰρήνης ἀπέδειχθη καλὸν ν' ἀνατεθῇ πᾶσα ἐξουσία εἰς ἕνα, ἐξέλιπον τὰ ἔξοχα ἐκεῖνα πνεύματα. » Τὸ αὐτὸ δὲ ἐβεβιαίου καὶ ὁ Λεονάρδος Βρούνης περὶ Φλωρεντίας ἐν τῇ *Laudatio urbis Florentine*¹, ἀποκρούων τὴν ἐπικρατοῦσαν κοινῶς γνώμην, τὴν ἀποδίδουσαν τὸ φλωρεντινὸν μεγαλεῖον εἰς

¹ Bruni, Livorno 1789 p. 19.

τοὺς Μαικήνας τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων.

Τοῦτο δὲ καὶ κατανοεῖται εὐχερῶς, διότι ἡ πολυαρχία καὶ ὑπὸ ἄκρατον ἐλευθερίαν χρησιμοποιοῖ πάντα τὰ ὑπέροχα πνεύματα καὶ καρποῦται τὰς ἰδέας αὐτῶν.

Ἡ δὲ τυραννία ἀπ' ἐναντίας, ἐχθρὰ ἤδη ἀπὸ τῶν καιρῶν τῶν Ταρκυνίων παντός ἀτομικοῦ μεγαλείου, προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ καὶ ν' ἀποπνίξῃ διὰ παντός τρόπου πᾶσαν ἀτομικὴν προσπάθειαν. Ὡστε εὐκολότερον εὐεργετῆ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης καὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν ἐλευθερία ἔστω καὶ ἀχαλίνωτος ἢ κυβερνήσις δεσποτικῆ, ἔστω καὶ διευθυνομένη παρ' ἀνδρὸς μεγαλοφυοῦς.

Χωρεῖ ἄρα γε παραβολὴ μεταξὺ τῆς φιλολογικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, τῆς προκύψσης ἐν Παρισίῳ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, πρὸς τὴν τῆς μεγάλης φλωρεντινῆς καὶ ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς; Οὕτω πως ἐξηγεῖται, κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, τὸ φαινόμενον, τὸ ἄλλως δυσνόητον, τοῦ φλωρεντινοῦ μεγαλείου ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ τῆς Νεαπόλεως ἢ τοῦ Πανόρμου, ἐνθα ὀλίγα ὑπέροχα ἔργα τέχνης ἐπέζησαν, ἢ δὲ μεγαλοφυῖα μετρησιώθη μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τοσκανικῆς. Καὶ ὅμως εἰς οὐδετέρων τῶν ἀνωτέρω πόλεων ἔλειψε τὸ εὐνοϊκὸν κλίμα τῆς ἡπίου θερμοκρασίας, τὸ κλίμα χώρας παραθαλασσίου καὶ λοφώδους, τὸ ὅποιον ἀπέδειξα ἀλλαχού ὅτι εἶνε προσφορώτατον διὰ τὴν ἐξοχὸν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος· οὐδ' ἔλειψεν ὁ ἐθνικὸς ἐγκεντρισμὸς καὶ ἡ νοσησὸν τῆς φυλῆς, τυρρηνικῆς ἐν τῇ μὲν, ἑλληνολατινικῆς ἐν τῇ ἑτέρᾳ, μετὰ μίξεως Νορμανδῶν κλπ.

Ὅθεν πιθανώτατον ἀποβαίνει ὅτι μεγαλοφυῖαι γεννῶνται καὶ προκύπτουσιν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πᾶσαν χώραν, ἀλλὰ δὲν ἐπιζῶσι, διότι δὲν ἀναγνωρίζονται εἰμὴ ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐλευθερία ζύμωσις καθιστᾷ ἦττον σκολιὸν τὸν δρόμον αὐτῶν, κατευνάζουσα τὴν πρὸς τὸ νεοφανὲς ἀποστροφῆν, ἐξ ἧς κινδυνεύουσι νὰ καταπνιγῶσιν ἐν τῇ γενετῇ των. Οὕτως ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ ὁ Οὐάιτμαν, ὁ Λογκφέλλου, ὁ Ἐδισων ἐπευφημοῦνται παρὰ πάντων, ἐν δὲ τῇ Ρωσίᾳ ὁ Δοστογιέσθσκις καὶ ὁ Τσερνισέφσκις διέρχονται ἐν εἰρηκτῇ τὸ ἦμισυ τῆς ζωῆς των. Ἐπίσης ἐν Νορβηγίᾳ ὁ Νάνσεν, ὁ Ἀνδρέ, ὁ Ἴψεν εἶνε τάληθῃ καὶ δίκαια σεμνώματα τῆς χώρας, ἐνῶ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Μπάσσης, ὁ Μάρτζολο, ὁ Σαναρῆλλης, ὁ Φέρρης, ὁ Πατσινόνττης κλπ., μόλις ἀναγνωρίζονται, ἀφοῦ πρότερον φθάσῃ παρ' ἡμῶν ἢ ἀπήχησις τῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φήμης των.

Γ'. — Ἐφαρμογὴ ἐπὶ μᾶλλον προσφάτων γεγονότων.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱστορία εἶνε βίος ζῶν, διαρκῶς ἀνακυκλούμενος ἐν τῇ ἀτέρμονι ἐκτάσει τοῦ

χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἴδωμεν τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν τὰ πορίσματα ταῦτα εἰς πολιτικὰ προβλήματα νεώτερα, λόγου χάριν εἰς τὰς συνεπειὰς τῆς τελευταίας νίκης τῶν Βορειοαμερικανῶν.

Ἡ νίκη αὕτη λαοῦ ἐλευθέρου, οὐχὶ πολεμικοῦ κατὰ λαοῦ κυριώτατα φιλοστρατιώτου, ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς θυσίας ὀλιγίστων ἀνθρώπων, διὰ μαχῶν σχεδὸν ἀνωδύων ὡσεὶ σχεδὸν παιδιῶν ἀθλητικῶν, εἶνε ἐπιχείρημα σοβαρὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· καθὸ ἀποδεικνύον ὅτι, ὅσκις ὁ πόλεμος διεξάγεται ὑπὸ λαοῦ εὐνομουμένου, ἔχοντος γενναῖα τὰ ἰδεώδη καὶ ἀκακίον τὸν πολιτισμὸν, δύναται ν' ἀποβῇ νικηφόρος ἔστω καὶ δι' εὐαριθμοῦ τακτικοῦ στρατεύματος κατὰ λαοῦ πολλὰ μὲν κεκτημένου στρατιωτικὰ μέσα καὶ ἐμπειροπολέμου καὶ ἔχοντος στρατιὰς ἐξησκημένας, ἀλλὰ πολιτικῶς φαυλοκρατοῦμένου.

Ἄλλ' ὅμως ἡ νίκη ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἐγκυμονεῖ ἐνίοτε μέγαν κίνδυνον διὰ τὸν νικητὴν, κίνδυνον τοσοῦτον μείζονα ὅσῳ ἀπροσδόκητον. Ἐγκεῖται δὲ ὁ κίνδυνος εἰς τοῦτο ὅτι, ὁ οὕτω ἐν εὐχερῶς αἰρόμενος θρίαμβος, τὸ γόητρον ὅπερ προσκτάται τὸ στράτευμα καὶ τὸ λαϊκὸν κόμμα, ἄγουσιν εἰς τὴν ὄρεξιν τῶν κατακτήσεων, αἰσθημα ὑπολαυθάνον ἀείποτε εἰς τὸ βάθος παντός λαοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ μᾶλλον πεπολιτισμένου, διερμηνεύμενον δὲ καὶ εὐρίσκον φυσικὴν ἀπήχησιν εἰς τὴν παράφορον καὶ ἐξημμένην τοῦ τύπου μερίδα⁴ ὅθεν εἶνε φόβος μήπως ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης κατὰ λαῶν μισαλλοδόξων, ἀνησυχῶν καὶ φθονούντων τὴν νέαν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν, καὶ τὸ κτηθὲν νέον κλέος, ἐξωθήσῃ τὰς Ἠνωμένας Πολιτεῖας πολὺ ἀπωτέρω τοῦ συνήθως αὐτῆς ὀρίζοντος, οὕτω δὲ μεταβάλλωσι τὸ βιομηχανικὸν πνεῦμα, τὸ ἀληθὲς ἀστικὸν καὶ νεώτερον πνεῦμα τῆς χώρας, εἰς πνεῦμα φιλοπόλεμον, ὅπερ, καθὰ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀείποτε μαρτυρεῖται, εἶνε πηγὴ προσκαίρου μόνον πλοῦτου ταχέως μετατροπομένου εἰς διαρκῆ ἔνδειαν καὶ ταλαιπωρίαν τῆς τε ἰδίας χώρας καὶ τῶν ἄλλων.

Δὲν εἶνε δὲ ταῦτα πορίσματα ἱστορίας φαντασιώδους.

Εἶδομεν σαφῶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ Βενετία ἀπώλεσε τὸ ἑαυτῆς μεγαλεῖον, ὅτε μετεβλήθη ἀπὸ ἐμπορικῆς εἰς μάχμον, σκιαμαχοῦσα ἐν τῇ κατακτῆσει χωρῶν μακρινῶν καὶ δὴ ἡπειρωτικῶν, ἐξ οὗ ἐξεκεντρίσθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς ἄξονος, ἐστεῖρωσε δ' ἐν αὐτῇ ἡ ἀληθὲς τοῦ πλοῦτου πηγὴ. Ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία, ἡ ἀντιπροσωπεύουσα κατὰ τοὺς σημερινούς καιροὺς τὴν Βενετίαν τοῦ Μεσαίωτος, φόβος εἶνε μήπως ὑποστῇ τὰς ἰδίας τύχας, ἐὰν μιμηθῇ αὐτὴν ὡς πρὸς τὰς κατακτῆσεις· τότε δὲ θὰ καταστήσῃ καὶ αὐτὴ ν' ἀπολέσῃ, πλὴν τῶν φυσικῶν πηγῶν τοῦ πλοῦτου, τὴν βιομηχανίαν

¹ Ἡ Τοσκάνη ἐρημωθεῖσα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Γόθων ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε εἰς πολλὰ μέρη οὐδεὶς ὑπῆρξε κάτοικος (Perrens: *Hist. de Florence*, I), ἐπόμενον ἦτο νὰ κατοικηθῇ ὑπὸ τούτων, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσῳ ἦτο ἡ ὁδός, δι' ἧς διήρχοντο μεταβαίνοντες εἰς Ρώμην.

τουτέστι και τὸ ἐμπόριον, τὴν ὑπερτάτην πηγὴν τῆς εὐημερίας τῶν λαῶν, τὴν ἐλευθερίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐτέραν ἐφαρμογὴν τῆς ἀνωτέρω θεωρίας ἐπιτρέπεται νὰ διδῶμεν εἰς τὰ θλιβερά γεγονότα τῆς ἡμετέρας χώρας, τὰ συγκινήσαντα καὶ συνταραξάντα ἡμᾶς πρό τινος, προϊόντα ἐν μέρει τῶν ἀλγηδόνων τῆς πείνης καὶ τῆς ἐκρήξεως ἀξιολυπῆτου μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδικαιολογητοῦ ἀγανακτήσεως διὰ τὰς ἐλεεινοτάτας συνθήκας τῆς διοικήσεως.

Πρὸς πρόληψιν τῆς ἐπαναλήψεως παραπλησίων σκηνῶν αἱ ἰθύνουσαι τὴν χώραν ἀνώτεροι κοινωνικαὶ τάξεις, ἀγνοῦσαι ἢ μὴ θέλουσαι νὰ ἐμβατεύσωσιν εἰς τὰς ἀφορμὰς, ὑφ' ἐνός μόνου κατέχονται λογισμοῦ, νὰ καταργήσωσι δηλαδὴ ἐντελῶς τὰς ἐλευθερίας, ἐξ ὧν νομίζουσιν ὅτι προέρχονται αἱ παρεκτροπαί. Ἄφου δ' ἐπιθέσωσι τὸν φόρον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, δὲν νομίζουσιν ὅτι ἔχουσι ὑποχρέωσιν νὰ σκεφθῶσι περὶ ἄλλων μέτρων, ὡς μήτηρ, ἣτις ἐπὶ τῇ θεῶ τῶν πρώτων μωλώπων τοῦ πεσόντος τέκνου της, θὰ θλήσῃ νὰ θεραπεύσῃ τὸ τραῦμα κρατοῦσα τὸ τέκνον δεσμευμένον καὶ ἀκίνητον ἐπὶ ἔδρας. Βεβαίως τὸ νῆπιον τότε δὲν θὰ πῖσῃ πλέον· ἀλλ' εἶνε ἐτι βεβαιότερον ὅτι θὰ παραμείνῃ ἀσθενικὸν καὶ καχεκτικὸν καὶ δὲν θὰ μάθῃ ποτὲ νὰ περιπατῇ. Τοῦτο δὲ θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταργήσεως τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς σχεδιστομένης ἐφ' ἡμῶν ἐπιβολῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως. Ἀναμφιβόλως δι' αὐτῶν ἐπὶ τινὰ χρόνον θ' ἀποσοβῆθῃ ἢ ἐπανάληψις τοιοῦτων κινήματων, ἀλλ' ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἡμετέρου μεγαλείου καὶ τῆς ἡμετέρας ζωτικότητος. Θὰ μεταβληθῶμεν ἐν τέλει εἰς ζώσας μουμίας θορυβούσας ἴσως δι' ἀγόνων καὶ ἀδόξων ἐξοπλισμῶν, ὡς καὶ ἡ Ἰσπανία· θὰ καταντήσωμεν δὲ ἀτροφικοί, ἀφου ἀπολέσωμεν ἅπαξ τὴν ζύμωσιν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις, καθὼς ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξάγεται, τοσοῦτον συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἡμετέρων Πολιτειῶν, εἰς τὴν περισσεύαν τῶν ἐξόχων διανοιῶν, δι' ὧν λαμπρύνονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα τῆς Βενετίας, τῆς Φλωρεντίας κλπ.

Ὅσακις διερχόμεθα διὰ τῶν πλατειῶν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τῆς Ἀρχοντείας, αἰτίνες φαίνονται αἰονεῖ ἔργα γιγάντων ζησάντων ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα, ἀναλογιζόμεθα ὅτι τὰ θαυμαστά ταῦτα δημιουργήματα ἠκοδομήθησαν κατὰ τὸν κολοφῶνα τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας, ἣτις ἐνίστη ὑπερέβαινε τὰ ὅρια. Ἡ Βενετία μάλιστα, ἣτις τὰς τοιαύτας ἐλευθερίας ἀπέλαυτεν ἐπὶ χρόνον μακρότερον ἢ πᾶσα ἄλλη, ὑπῆρξεν ἡ Ἀγγλία τοῦ Μεσαίωνα. Τοῦτου δὲ τεθέντος, οἱ καυχώμενοι ἐπὶ φιλοπατρίᾳ καὶ θελόντες, ἕνεκα τοῦ πολλοῦ πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἔρωτος, νὰ ἐξωθήσωσιν αὐτὴν εἰς σοβρωτάτους κινδύνους, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀποκτήσῃ μεγαλεῖον, δι' ὃ

ἀκόμη δὲν εἶνε ἱκανή, ὄφειλον πρῶτοι πάντων ν' ἀποφεύγωσι μέτρα, ἅτινα θὰ συνεπλήρουν τελείως τὴν ταπεινώσιν αὐτῆς.

Ἄλλως τε πρὸς τί τάχα αἱ κατακτήσεις καὶ πρὸς τί ἡ ἐργασία εἰμὴ πρὸς ἀπόλαυσιν μείζονος εὐδαιμονίας;

Εἰς λαὸν δὲ οἷος ὁ ἡμέτερος, παρ' ὃ ὁσημέραι ἐλαττοῦται καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ὑγεία, τίς λόγος ἀπομένει πλέον ὅπως ζῆ, ποῖα ἀκτίς εὐτυχίας ἀπομένει διὰ νὰ προσδοκᾷ κἄν, ἂν οὐχὶ διὰ ν' ἀπολαύῃ, ὅταν ἀπογυμνωθῇ καὶ τῶν τελευταίων ρακῶν τῆς ἐλευθερίας τῶν εἰσέτι καλυπτόντων τὰ πολλά του αἴσχη; Οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει αὐτῷ πλέον ἢ, κατὰ τὸν Λουκρήτιον Propter vivendum vitae perdere causam, τουτέστι: τὸ ν' ἀπολέσῃ τις χάριν τοῦ ζῆν τὴν τοῦ ζῆν αἰτίαν.

ΕΚ ΤΟΥ ΑΓΡΟΚΗΠΙΟΥ ΜΟΥ

Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Ἡ Σουηδὴ Παιδαγωγὸς Ἑλλήν Κεῦ (Ellen Key) ἐδημοσίευσεν πρό τινος σειρὰν ἄρθρων, διὰ τῶν ὁποίων δημιουργεῖ νέον σύστημα ἐκπαιδεύσεως οὐκ ὀλίγον πρωτότυπον.

Ἄν καὶ πλείστα ἐνστάσεις καὶ ἐναντιώσεις ἠγέρθησαν ἐναντίον τοῦ προτεινομένου συστήματος τῆς ἐν τῷ τύπῳ, νομίζω ὅτι τοῦτο εἶναι ἄξιον μελέτης ἀκριβῶς διότι ἐθεωρήθη τόσον «ἐπικίνδυνον» καὶ ἐπιβουλεύμενον τὸ «ῥαχάτι» τοῦ παλαιοῦ συστήματος.

Ἀπέχω δι' ἑλλειψιν χώρου νὰ κάμω πιστὴν μετάφρασιν τῶν δημοσιεύσεών της καὶ περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ παραθέσω σύντομον ἀνάλυσιν τοῦ συστήματός της.

Ἡ βᾶσις ὅλων τῶν ἰδεῶν καὶ σκέψεων της εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅτι εἰς ἕκαστον παιδίον πρέπει νὰ παρέχεται μὲν ὁμοίως ἀτομικὴ συνάδουσα πρὸς τὰς ἰδιοφυίας του. Ἡ σχολὴ πρέπει νὰ παρέχῃ ὅλα τὰ μαθήματα, ὡς καὶ τὰ μεγάλα ξενοδοχεῖα ἔχουν εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ὅλα τὰ φαγητά, ἀλλ' ὁ πελάτης δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τρώγῃ ὅλα ὅσα ἀναγράφει ὁ κατάλογος τῶν φαγητῶν «τὸν κατήφορον». Λοιπὸν ὁ πελάτης, δηλ. ὁ μαθητὴς τῆς σχολῆς τῆς κ. Κεῦ, δὲν φοβεῖται νὰ πάθῃ ἀπὸ διανοητικὴν δυσπεψίαν ὡς οἱ δυστυχεῖς μαθηταὶ τῶν νῦν σχολῶν, ὧν τὰ ἐννέα δέκατα ἀντὶ νὰ μορφῶνται καθίστανται ἠλίθιοι, διαστρεβλωμένου τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ἅπαξ διὰ παντὸς ἐκ τῆς πληθώρας τῶν μαθημάτων.

Τὸ παιδίον, φρονεῖ αὐτὴν, δὲν βελτιοῦται ψυχικῶς ὅταν μανθάνῃ χίλια δύο πράγματα, τὰ

ὅποια ἄλλως τε πάνυ προθύμως θὰ λησμονήσῃ ἀμέσως μετὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ θὰ μείνῃ χαρᾶκτη ἐπιπόλοιο.

Τὸ παιδίον τὸναντίον μορφώνεται ὅταν ἐμβαθύνῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, τὰ ὅποια τοῦ «κάμουν γούστο». Ὡστε αἱ ἐξετάσεις καταργοῦνται ἀπλοῦστατα, τὰ προκαταρκτικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ μαθήματα εἶναι ὀλίγιστα καὶ συνοπτικά, μεθ' ὃ ἀρχίζει πλέον νὰ φαίνεται ποῖον μάθημα ἐνδιαφέρει τὸ δεῖνα παιδί ἢ τὸ τάδε. Ἡ μόρφωσις τῆς διανοίας ἐπέρχεται τότε μόνον ὅταν ἕκαστος μαθητὴς δύναται νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια τοῦ κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον.

Οὐδὲν ὄφελος ἠθικὸν ἀρύεται ἐξ ἀναγκαστικῶν μαθημάτων τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς γραμματικῆς ὃ ἔχων ὀρμέφυτον ἰδέαν ὅτι ταῦτα εἶναι γελοῖαι προλήψεις σχολαστικῆς ἐποχῆς καὶ ὅτι αἱ ἀκαδημαῖαι γλωσσῶν προσπαθοῦν νὰ ὑποβάλλουν ἐν ζωντανῶν ὄν δηλ. τὴν γλῶσσαν εἰς ἀκίνησιαν μαρμαρίνου ἀγάλματος. Ὅταν σιχαίνονται οἱ μαθηταὶ τὸ μάθημά των, τί ὄφελος δύναται νὰ προκύψῃ ἐξ αὐτοῦ;

Ἄλλος παῖς βασανίζεται «τοῦ κάκου» μετὰ τὴν θεωρητικὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ἀλγεβραν. Τὰ μαθηματικὰ μορφῶνουν βαθέως τὸ πνεῦμα καὶ ἐξευγενίζουν καὶ καθαρίζουν καὶ ἐξυπνοῦν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνον ἐκείνων τῶν μαθητῶν ὅσοι ἔχουν φλέβα μαθηματικὴν. Εἶναι ὅμως ἐντελῶς ματαιοπονία καὶ βλάβη κατὰ τοῦ ἐγκεφάλου νὰ «χορτάσωμεν μετὰ μαθηματικὰ» ἕνα μαθητὴν ὅστις δὲν τὰ χωνεύει!

Τὸ σημερινὸν ἰδανικὸν τῆς παιδείας εἶναι ἡ καταπάτησις τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ παραγωγή ἀνθρώπων τῆς «ντουζίνας». Εἰς τὸ κάτω πᾶτωμα τοῦ ἐργοστασίου (δηλ. εἰς τὴν κατωτέραν παιδευσιν) τὰ πολύμορφα κούτσουρα τῶν παιδικῶν ψυχῶν στρογγυλεύονται χονδροειδῶς, καὶ παραπέμπονται εἰς τὸ δεῦτερον πᾶτωμα (τὴν μέσην παιδευσιν). Ἐκεῖ περνοῦν ὅλα διαδοχικῶς ἀπὸ τὸν ἴδιον τόνον, βᾶφονται μετὰ τὴν ἰδίαν μοργίαν, βερνικῶνται μετὰ τὸ αὐτὸ βερνίκιον, καὶ μπαλλάρονται «κατὰ δωδεκάδας» καὶ πάνυ ὁμοιόμορφως, σφραγίζονται, ἐτικεττῶνται καὶ παραδίδονται εἰς τὴν κοινωνίαν. . . αἱ μορφωθεῖσαι ψυχαὶ τῶν παιδῶν, πρᾶγμα ὁμοιόμορφον, μικρὰ ζωντανὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά τῆς ἐπιπολαιότητος. Κανὲν παιδίον δὲν ἐπρόφρασε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ δεῖνα μάθημα διὰ νὰ χορτάσῃ ἢ ψυχὴν του, διότι ῥαγδαίως διαδέχονται τὰ νέα μαθήματα, πᾶσα βαθεῖα ἐντύπωσις ἐξάλειφεται ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν ἐπομένων μαθημάτων. Οὕτως ἡ ἐπιπολαιότης ἐπιβάλλεται, καὶ ἀντὶ χαρακτήρων παράγομεν παπαγάλους ψιττακίζοντας τὰς αὐτὰς λέξεις, ὧν δὲν αἰσθάνονται τὴν σημασίαν. (Ἄφου ταῦτα λέγονται περὶ τῶν σουηδικῶν σχολῶν, ἄς ὅλοι ὡς τὰς τελειότερας τοῦ κόσμου

ἐκλαμβάνουσιν, τί ἄρα γε ἔχομεν ἡμεῖς νὰ εἰπώμεν περὶ τῶν ἰδικῶν μας;)

Λοιπὸν κατὰ τὴν Κυρίαν Κεῦ:

1) Ὅσα μανθάνονται σήμερον εἰς τὸ σχολεῖον εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἄχρηστα ὑπὸ ἐποψιν μορφώσεως τοῦ χαρακτήρος καὶ ἄχρηστα ὑπὸ ἐποψιν πρακτικῆς χρησιμοποίησεως διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον.

2) Πρέπει νὰ διδαχθῇ τὸ παιδίον τόσα μόνον ὅσα προκάμνει νὰ ἀφομοιώτῃ (νὰ χωνεύσῃ καλῶς) καὶ ταῦτα τὰ ὀλίγα εἶναι τότε ὑλικά μορφώσεως τοῦ χαρακτήρος καὶ θ' ἀφήσουν μόνιμον ἐντύπωσιν καὶ διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον!

3) Ὅταν παρέχονται ὅλα τὰ εἶδη πνευματικῆς τροφῆς εἰς ὅλους καὶ δὴ εἰς «ὀλοκλήρους μερίδας», τοῦτο δὲν ἄγει πρὸς τὴν εὐρείαν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν πνευματικὴν δυσπεψίαν.

4) Τὸ νὰ σπουδάζουν τὰ παιδιά οὐχὶ χάριν τοῦ χαρακτήρος των ἀλλὰ χάριν «τῶν αἰώνων ἐξετάσεων», δὲν εἶναι μόρφωσις ἀλλὰ δολοφονία τοῦ πνεύματος.

5) Τὸ νὰ ἐπιδιώκωμεν ἀπὸ τὰς σχολὰς νὰ μᾶς παρέχουν ὁμοιόμορφους μαθητὰς ὁμοιόμορφως ἐνδεδυμένους σωματικῶς καὶ ψυχικῶς εἶναι κατάπιξις πάσης πρωτοτυπίας καὶ παντὸς χαρακτήρος. Οὐχὶ ἀγέλας ἀνθρώπων ἀλλὰ ποικίλους χαρακτήρας πρέπει νὰ μᾶς δίδῃ ἡ σχολή.

Τώρα ἄς εἰσέλθωμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

Γλῶσσαι πλὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης διδάσκονται ἐν τῇ σχολῇ τοῦ μέλλοντος (μὴ ὑποχρεωτικῶς ἐννοεῖται) ἡ Ἀγγλική, ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα διδάσκεται (ἄκουσον, ἄκουσον!) μόνον διὰ τῆς ἐξασκήσεως ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ομιλίας, καταργεῖται δηλ. ἡ γραμματικὴ, ἣτις ἐξορίζεται ἐκ τοῦ σχολείου τελείως καὶ εὐρίσκει ἄσυλον μόνον ἐν τῷ πανεπιστημίῳ (ῶρα της καλῆ!). Διὰ τὰς ξένας γλώσσας διδάσκεται τόση μόνον γραμματικὴ ὅση ἀπαιτεῖται πρὸς κατανόησιν ξένων συγγραμμάτων. Τοῦτο δὲ εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τῇ σχολῇ. Ὅσοι θέλουν νὰ μάθουν τελείως νὰ ομιλοῦν καὶ νὰ γράφουν ξένας γλώσσας, ὄφειλον νὰ ἐξακολουθήσουν αὐτὰς ἐκτὸς σχολῆς.

Ἄλλ' ἤδη (λέγει δικαίως ἡ Κυρία Κεῦ) ὁ γνωρίζων καὶ ἐννοῶν τοὺς συγγραφεῖς μιᾶς γλώσσης ἄνευ γνώσεως τῆς γραμματικῆς θὰ γράφῃ φέρ' εἰπεῖν μίαν ἐπιστολὴν ἔστω πλήρη λαθῶν ἀλλὰ μετὰ χάριτος, ἐνῶ ἐκεῖνος ὅστις «ψάχνει» εἰς τὰς γραμματικὰς καὶ τὰ συντακτικὰ γράφει μὲν ἄνευ λαθῶν ἀλλὰ κρύα καὶ ἄνευ χάριτος!

Αἱ ξένη γλῶσσαι δὲν διδάσκονται συγχρόνως, π. χ. ἐπὶ δύο τρία ἔτη μόνον Ἀγγλικὴ (ἢ διεθνὴς γλῶσσα τῆς οἰκουμένης), εἶτα ἐγκαταλείπονται τὰ Ἀγγλικά καὶ ἀρχίζουν τὰ Γαλλικά, (χάριν τῆς ἐμβαθύνσεως) κτλ. κτλ.

Γυμναστική. Όσα παιδιά δεικνύονται ως έχοντα κλίσην πρὸς αὐτήν, τὴν παρακολουθοῦν ἐπὶ ἔτη· ὡσαύτως οἱ προαλειφόμενοι εἰς τέχνην τινά, οἱ δὲ ἄλλοι περιττὸν νὰ μουντζουρώνουν χαρτιά.

Μουσική. Αὕτη διδάσκεται, δηλ. φθικὴ ἐπὶ ἐν ἔτος, οὐχὶ πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων, ἀλλὰ μόνον μονωδίαι πρὸς ἐκφρασιν αἰσθημάτων. Οἱ δεικνύοντες ὅμως ἰδιοφυίαν ἐξαιρουμένους καὶ κατόπιν.

Τὰ τέσσαρα κύρια μαθήματα εἶναι Ἱστορία, Γεωγραφία, Φυσικὴ Ἐπιστήμη καὶ Μαθηματικά. Ταῦτα δὲν διδάσκονται συγχρόνως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀλλὰ τὸ ἐν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἄλλου. Ἡ σημερινὴ πολυποικίλος πολυπραγμοσύνη πολλῶν συγχρόνως μαθημάτων ἐνοχλεῖ τοὺς μαθητὰς καὶ παρέχει βλάσαν Ταντάλου εἰς τοὺς εὐφρεστεροὺς ἐξ αὐτῶν, τοὺς διψῶντας ἐμβάθυναι.

Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ μέλλοντος διδάσκονται τὰ μαθηματικὰ τὸν χειμῶνα. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν ψυχρὰν καὶ διαυγῆ ἀτμόσφαιραν.

Τὸ ἔαρ ὅμως καὶ τὸ φθινόπωρον οἱ μαθηταὶ ἐξέρχονται, ὁσάκις δὲν βρέχει, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὅπου σπουδάζουν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, δηλ. κρᾶμα γεωλογίας, βοτανικῆς καὶ ζωολογίας, πάντα ταῦτα ἀχώριστα ὅπως ἀπαντῶσιν ἐν τῇ φύσει.

Τὰς βροχερὰς ἡμέρας μόνον πατοῦν εἰς τὴν τάξιν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκεῖ γίνεται σύναξις καὶ συστηματικοίσεις τῶν ὄσων ἐν τῇ φύσει ἰδίως ὀμμασιν ἀντελήφθησαν.

Γενικὴ μόρφωσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ τις τὸν ἀριθμὸν τῶν στημόνων πεντακοσίων ἀνθρώπων ἢ τὴν εἰδικὴν ὀνομασίαν πεντακοσίων ὀστέων ἐνὸς σκελετοῦ. Ὅχι, ἡ γενικὴ μόρφωσις συνίσταται εἰς τὴν κατανόησιν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφόρων φαινομένων καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἰκανότητα νὰ διεπισδύσωμεν εἰς τὴν περιβάλλονσαν ἡμᾶς φύσιν, νὰ παρακολουθήσωμεν μόνοι μας διὰ παρατηρήσεων τοὺς νόμους τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο μόνον μορφώνει τὸ αἴσθημα ὅπως καὶ τὸν χαρακτήρα!

Ὡς τελευταῖα μαθήματα ἔρχονται τέλος ἡ ἀνθρωπολογία καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία. Ταῦτα μόνον θὰ διδάσκονται εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν.

Καταργεῖται δηλαδὴ τελείως ἡ νῦν μέθοδος τοῦ ἐπανερχεσθαι εἰς τὸ αὐτὸ θέμα, ἀλλ' ἕκαστον ἐξάμηνον τὸ παιδίον ἀκολουθεῖ ὀλίγα μαθήματα καὶ ἐμβιβθύνει εἰς αὐτά, καὶ οἱ μαθηταὶ ἔχουν τόσῃ μόνον ἐργασίαν, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν κουράζονται ἀλλὰ τοῖς μένει καὶ καιρὸς ν' ἀναγινώσκουν κατ' ἰδίαν πολλὰ χρήσιμα βιβλία συμφώνως πρὸς τὴν κλίσην τοῦ ἕκαστος. Οὕτω θὰ διακρίνονται ἤδη οἱ μικροὶ ἱστορικοὶ ἀναγινώσκοντες

ἱστορικὰ βιβλία, οἱ μικροὶ γεωγράφοι συγγράμματα γεωγραφικὰ, ἐνῶ οἱ μικροὶ φυσιοδίφαι θὰ ἔχουν καιρὸν νὰ κάμουν συλλογὰς φυτῶν κτλ. συμφώνως πρὸς τὰς κλίσεις τοῦ ἕκαστος.

Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς σημερινῆς παιδείας; Ἐξάντλησις τοῦ ἐγκεφάλου, ἐξασθένεισι τῶν νεύρων, κατάπνιξις τῆς πρωτοτυπίας, χαλάρωσις τῆς πρωτοβουλίας, θλόωσις τοῦ βλέμματος πρὸς διάκρισιν τῶν περίξ φαινομένων, ἀνικανότης πρὸς κατανόησιν ξένης γλώσσης, εἰς τὴν ἐμάθησιν τῆς ὁποίας ἐσπαταλήθησαν ἀπειροὶ ὥραι, συνεπῶς τὸ νῦν ἐπικρατοῦν σύστημα τοῦ διαμελισμοῦ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων δὲν ἐπιτυγχάνει οὔτε τὸν ἐπιδικώμενον δευτερεύοντα σκοπὸν τοῦ νὰ προετοιμάξῃ τὸν μαθητὴν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, ἐνῶ ἀντιδρᾷ εἰς ὅλους τοὺς ὑψηλοτέρους σκοποὺς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Τὸ γεγονός τοῦτο θὰ φέρῃ μίαν ἡμέραν ἔστω καὶ μετὰ αἰῶνας τὴν κατάργησιν του.

Τότε θὰ γίνουσι, λέγει ἡ Κυρία Κεῦ, αἱ σχολαῖς ὄνειρευονται, δηλ. κοιναὶ ἐξανθρωπιστικαὶ σχολαὶ μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας, εἰς τὰς ὁποίας ποσῶς δὲν θὰ εἰσχωρήσῃ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀνησυχία περὶ τοῦ τί θὰ γίνῃ ὁ μαθητὴς ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ μετὰ ταῦτα εἰδικαὶ σχολαὶ ἐπιδικώουσαι εἰδικούς βιοτεχνικούς, ἐπιστημονικούς καὶ καλλιτεχνικούς σκοποὺς!

Ἀπέχω πάσης ἐπικρίσεως τοῦ ἄνω διὰ βραχέων ἐκτεθέντος παιδαγωγικοῦ συστήματος καὶ τῶν ἐν πολλοῖς ὑπερβολικῶν ἴσως δοξασιῶν τῆς, καὶ τῶν ἐν πολλοῖς ἀνεφικρόστων ἴσως προτάσεων τῆς, οὐχ ἤττον ὑποθέτω ὅτι πλείστοι ἀναγνώσται θὰ εὐρωσιν εἰς ὅλα αὐτὰ ἕνα ὀρθὸν πυρῆνα. Διότι φαίνεται ὅτι δυστυχῶς τὸ σημερινὸν σύστημα μὲ τὸ κυνήγι τῶν ἐξετάσεων καὶ τὸν πυρετὸν τῶν προδιδασκῶν δὲν ἀφίνει πλέον καιρὸν οὔτε νὰ μορφώνεται ὁ χαρακτήρ διὰ τῆς ἐμβιβθύνσεως εἰς ὠρισμένα θέματα, οὔτε ἀκονίζεται ἡ κρίσις εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ ἐξηγῇ τὸ περιβάλλον, οὔτε κἂν ἡ μνήμη κρατεῖ τὰς μυρίας χρονολογίας, τὰ ὀνόματα τῶν παραποτάμων, τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς, τοὺς τύπους τῆς χημείας. Ὁ σημερινὸς μαθητὴς, τὴν ἐπαύριον τῶν ἐξετάσεων θραύει τὸ μελανοδοχεῖόν του, πετᾷ τὰ βιβλία του, ὀρκίζεται τρίζων τοὺς ὀδόντας ὅτι δὲν θὰ πιᾷσιν πλέον ποτὲ εἰς τὸ χεῖρ τὰ ἀπαίσιμα βρασανιστήρια τῆς νεότητός του. Ἀντὶ νὰ ἀποκομίσῃ ἐκ τῆς σχολῆς τὴν ἀγάπην πρὸς ὠρισμένον κλάδον πνευματικῆς ἐργασίας, τὸν ζῆλον πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ κτλ., κατορθώνει νὰ σιγαθῇ πᾶσαν διανοητικὴν ἐργασίαν, νὰ ἀπελπίζεται ἀπὸ πᾶσαν πνευματικὴν πρὸσδόν του!

Εἶναι σκληρὸν ἀλλ' ἀληθὲς ὅτι ἐξαίρεσει εὐα-

ρίθμων ἐκτάκτως ἰσχυρῶν ἐγκεφάλων οἱ περισσότεροι μαθηταὶ ἄγονται ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ συστήματος πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐξάντλησιν καὶ πρὸς τὴν χρονίαν δυσπεψίαν τοῦ ἐγκεφάλου, τὴν τελείαν ἀπογοῦτευσιν ἀπὸ πάσης διανοητικῆς ἐργασίας. Πολλοὶ δὲ τὸ τέρας τοῦ σχολικοῦ σταδίου εἶναι οὐχὶ μόνον ἡ ἐπιπολαιότης, ἀλλὰ καὶ ἡ κατάπτωσις τοῦ ἠθικοῦ ἕνεκα τῆς χαλαρώσεως τῆς υγιείας καὶ ἡ γενικὴ ἀποβλάκωσις!

P. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙΣ ΣΧΟΛΕΙΟΙΣ

Ἡ μεγάλη χρησιμότης τῆς γεωμετρίας ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ὡς καὶ ἡ μέγιστη αὐτῆς μορφωτικὴ δύναμις ἐπέβαλον ἀπὸ πολλοῦ ἤδη τὴν εἰσχωγῆν τοῦ μαθήματος τούτου καὶ ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις. Ἄλλ' οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν τῶν Ἑλλ. Σχολείων ἀνάπτυξις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν, διότι ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀπαιτεῖ οἱ διδασκόμενοι νὰ ἔχωσι πολλῶν περισσώτερον ἀνεπτυγμένην τὴν κρίσιν αὐτῶν. Τοῦτο σαφέστατα καθορίζει τὸ ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου 1897 Β. Διάταγμα, ὅπερ ἀναγράφει ὡς σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις ἐπὶ λέξει τάδε: «Γνώσις τῶν κυριωτάτων γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ σωμάτων κατὰ τὰς στοιχειώδεις αὐτῶν ιδιότητας καὶ τὴν πρακτικὴν κατασκευὴν, ἔτι δὲ τοῦ τρόπου πρακτικῶς ὑπολογίζεσθαι τὸ ἐμβαδὸν καὶ τὸν ὄγκον αὐτῶν.» Ἐν τῇ συνοδευούσῃ δὲ τὸ διάταγμα τοῦτο αἰτιολογικῇ πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἐκθίσει ἀναγράφονται ἐπὶ λέξει τάδε: «Ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τάξεως ὤρισαν νὰ διδάσκῃται ἡ γεωμετρία, ἀλλ' οὐχὶ ὡς πρότερον, ὅτε οὐδὲν ἄλλο αὕτη ἦτο ἡ ἐπιτομὴ τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ γεωμετρίας, ἀλλ' ὅπως πρακτικῶς, ὥστε οἱ μαθηταὶ ἐξ ἰδίας ἐποπτείας καὶ κατασκευῆς νὰ μανθάνωσι νὰ διακρίνωσι διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ σώματα ἀπ' ἀλλήλων, νὰ δύνανται δὲ νὰ ἐξευρίσκωσι τὸ ἐμβαδὸν καὶ τὸν ὄγκον αὐτῶν. Τοιαύτη τῆς γεωμετρίας διδασκαλία ἔσται κατ' ἀλλήλους μὲν τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀσκήσις, κατ' ἀλλήλους δὲ ὡσαύτως προπαρασκευῆ πρὸς τὴν ἐπιστημονικωτέραν τοῦ μαθήματος διδασκαλίαν ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἅτε συμβαλλομένη καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ διεγερσιν τοῦ διαφέροντος τῶν μαθητῶν.» Τὸ δὲ ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1900 Β. Διάταγμα τροποποιεῖ τὸ ἄνω μνησθὲν ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας, ὀρίζον ν' ἀρχῆται αὕτη ἀπὸ

τῆς Β' τάξεως, οὐδεμίαν ὅμως εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐπιφέρει τροποποίησιν.

Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Β. Διατάγματος ἐπιδικωμένου σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας καὶ διατήρησιν τῆς μορφωτικῆς αὐτῆς δυνάμεως εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκῃται αὕτη οὐχὶ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας τῆς διδακτικῆς.

Ἡ διδακτικὴ ἀρχὴ τοῦ «κατὰ φύσιν διδάσκειν» εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυριωτέρα ἀρχή, ἣν δέον πᾶσα ἀληθῶς μορφουσα διδασκαλία ν' ἀκολουθῇ ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ. Ἡ διδασκαλία τουτέστι τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις πρέπει ν' ἀκολουθῇ τὴν φυσικὴν ὁδόν, ἣν ἠκολούθησαν οἱ ἄνθρωποι μέχρις οὗ φθάσωσιν εἰς τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας. Εἶναι δὲ παντὶ δῆλον ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἢ ἐπὶ ὠρισμένων τουτέστι καὶ ἀμεταβλήτων ἀρχῶν, τῶν ἀξιωματῶν, στηριζομένη καὶ ἐξ αὐτῶν δι' αὐστηρῶν συλλογισμῶν ἀναπτυσσομένη, ἀλλ' ἡ ὡς βᾶσιν τὴν παρατήρησιν ἔχουσα. Διὰ τῆς παρατηρήσεως ἐφθασαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς πρώτας γεωμετρικὰς ιδιότητας, αἱ κατόπιν ἐπιστημονικῶς ἐνίσχυσαν καὶ ἐγενέκωσαν τὰς ἐπιδικτικὰς γενικεύσεως. Ἡ διδασκαλία ὅθεν τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις δέον νὰ εἶναι ἐποπτικὴ. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ διδασκαλίαν εἶναι ἀναγκαῖον ἕκαστον σχολεῖον νὰ εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ γεωμετρικῶν ὀργάνων καὶ σχημάτων τῆς τε ἐπιπέδου καὶ στερεᾶς γεωμετρίας, οἱ δὲ διδάσκοντες νὰ μὴ ὀκνῶσιν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν νὰ ἐκτελῶσι τὰς ἀναγκαῖας γεωμετρικὰς κατασκευὰς, ἐξ ὧν δέον νὰ πορίζωνται τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας, αἱ εἶτα θὰ διατυπώσιν εἰς προτάσεις σαφεῖς, εὐλήπτους, καὶ ὅσον τὸ δυνατόν συντόμους. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐπίδειξις γεωμετρικοῦ τινος σχήματος καὶ ἡ τελεία αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος περιγραφή κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτοῦ γνωρίσματα· εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖς οὗτοι οἱ διδασκόμενοι νὰ ὑποχρεωθῶσιν οἱ καὶ νὰ κατασκευάσωσιν αὐτὸ ἐκ χονδρῶν χαρτοῦ καταλλήλως πρὸς τοῦτο ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος. Οὕτως οἱ μαθηταὶ λαμβάνουσι τελείαν καὶ σαφῆ ἔννοιαν τοῦ διδαχθέντος ἀσκοῦντες συνάμα καταλλήλως τὸν τε ὀφθαλμὸν καὶ τὴν χεῖρα.

Ἴνα ὅμως οὕτως ἔλλογος καὶ ἀνελλιπὴς γένηται ἡ διδασκαλία τῆς γεωμετρίας, δέον ν' ἀσκήται ἀπὸ περιουσίας· οἱ διδάσκοντες τουτέστι πρέπει νὰ κατέχωσιν ἐκ ταύτης πολλῶν πλειοτέρας γνώσεις τῶν μαθητῶν των, ὅπως αὐτοὶ καλῶς ἀντιλαμβάνόμενοι τῆς φύσεως καὶ οὐσίας τοῦ διδασκόμενου μαθήματος δύνανται καὶ ἄλλοις νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ εὐληπτον. Ἀτελής τις ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος καὶ ἐπιπόλαιος γνώσις τοῦ διδασκόμενου μαθήματος καὶ πρὸ πάντων

των μαθηματικῶν ἐν γένει δὲν βραδύνει ν' ἀποκαλυφθῇ τοῖς μαθηταῖς. Τὰ ἐκ τούτων δυσάρεστα ἐπακόλουθα οὐδένα διαφεύγουσι. Τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου τέλει μὴ δεινίζεσθαι καὶ τὸ πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ἐκλείπει, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τρέψωσιν ἐνδιαφέρον πρὸς μάθημα, ὅπερ νομίζουσι ὅτι οὐδέποτε θ' ἀντιληφθῶσιν, ἀφ' οὗ ἐπέστησαν ἤδη ὅτι οὐδὲ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται αὐτοῦ, ὡς δεῖ.

Ἐπ' ἀνάγκης ὅθεν θεωροῦμεν, πρὸς λυσιτελίῃ τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν, νὰ ἐφοδιασθῶσι μὲν ἅπαντα τὰ σχολεῖα ὑπὸ τοῦ Σ. ὑπουργείου διὰ τῶν ἀπαραιτήτων γεωμετρικῶν ὀργάνων καὶ σχημάτων, νὰ ληφθῇ δὲ πρόνοια, ὅπως ἐν ἐκάστῳ σχολεῖῳ τοποθετῆται ἐκάστοτε ἀνά εἰς διδάκτωρ τῶν μαθηματικῶν ἢ φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰς ὃν ν' ἀνατίθεται ἡ διδασκαλία πάντων τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐν γένει μαθημάτων. Οὕτω δὲ ἐν τέλει τεθῆ τέρμα εἰς τὸ πολλαχῶ συμβαῖνον σήμερον ἄτοπον παρ' ἡμῖν νὰ διδάσκωνται τὰ μαθήματα ταῦτα ὑπὸ φιλολόγων ἢ ὑπὸ ἐλληνοδιδασκάλων, ἀλλάχου δὲ τὰ Ἑλληνικά, Λατινικά κτλ. ὑπὸ μαθηματικῶν ἢ φυσικῶν.

Περὶ τῆς διδασκαλίας δὲ τῆς γεωμετρίας ἐν ταῦθα προκειμένου καὶ ἕτερος σπουδαῖος λόγος ἐπιβάλλει τὴν τοιαύτην τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ κατανομήν. Εἶναι δὲ οὗτος ἡ παντελής παρ' ἡμῖν ἔλλειψις ἐγχειριδίου πρακτικῆς γεωμετρίας συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας διδακτικὰς ἀρχὰς συντεταγμένης, ἣτις θὰ παρεῖχε σπουδαῖον τοῖς διδάσκουσι βοήθημα. Τοῦ τοιοῦτου δὲ βοηθήματος ἡ ἔλλειψις εἶναι μᾶλλον αἰσθητὴ εἰς τοὺς μὴ μαθηματικούς ἢ φυσικούς ἐκ τῶν κ. διδασκάλων, οἵτινες δυσκόλως ἐκ τῶν θεωρητικῶν ἐγχειριδίων δύνανται νὰ παραλάβωσιν ὅ,τι τοῖς μαθηταῖς τῶν Ἑλλ. Σχολείων χρήσιμον καὶ μεταπλάσσοντες αὐτὸ νὰ προσφέρωσιν αὐτοῖς ὑπὸ ὅλων πρακτικῆν μορφήν. Τούτου ἕνεκα οἱ πλείστοι τούτων ἀκολουθοῦσι πιστῶς τὸ σύστημα τῶν ὑπαρχουσῶν θεωρητικῶν γεωμετρικῶν, διδάσκουσι ἐπομένως ἐπιστημονικῆν γεωμετρίαν, αἱ ἐξ ἧς ὠφέλεια οὐδ' ἄπωθεν δύνανται ν' ἀντισταθμίσωσι τοὺς κόπους διδασκομένων τε καὶ διδασκόντων. Ἐνιοὶ δὲ πρακτικώτεροι τῶν πρώτων περιορίζουσι τὴν ὅλην γεωμετρίαν εἰς τὴν ξηρὰν ὅπως καταμέτρηση τοῦ ἐμβαδοῦ τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων καὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ κύβου, πυραμίδος καὶ κυλίνδρου. Δυνατὸν ἐκ τοῦ πρακτικοῦ αὐτῆς σκοποῦ νὰ διατηρῆ τι ἡ τοιαύτη τῆς γεωμετρίας διδασκαλία, μορφωτικῆν ὅμως ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν διδασκομένων οὐδεμίαν ἐνέχει.

Ἡ ἔλλειψις τοιοῦτου πρακτικοῦ ἐγχειριδίου οὐ μόνον τοῖς διδάσκουσι παρεμβάλλει σπουδαῖα κωλύματα, ἀλλὰ, ὅπου ταῦτα δύνανται νὰ ὑπερ-

νικηθῶσι, καὶ τοῖς μαθηταῖς παρέχει πράγματα, διότι στεροῦνται οὗτοι τοῦ πρὸς ἐπανάληψιν, τοῦ πρὸς ἐμπέδωσιν ἐπομένως τῶν κτηθεισῶν γεωμετρικῶν γνώσεων μέσου. Ἡ διὰ σημειώσεως μέθοδος, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ διετίαν τὴν γεωμετρίαν διδάσκοντες κατ' ἀνάγκην ἀκολουθοῦμεν, δὲν εἶναι ἐν γένει ἀξιοσύστατος προκειμένου περὶ μαθητῶν τῶν Ἑλλ. Σχολείων. Ἐνέχει μὲν αὕτη ἀρετὰς τινὰς, ἀλλ' ἔχει τὸ σπουδαῖον μειονέκτημα σὺν τῇ βραδύτητι, ἣν εἰσάγει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ διδασκομένου σχήματος τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν, οἵτινες καταγίνονται ἐπιμελῶς νὰ καταγράψωσι πᾶσαν φράσιν καὶ λέξιν τοῦ διδάσκοντος. Ἐν ἐποπτικῇ δὴλ. διδασκαλίᾳ λειτουργεῖ ἀτελῶς ἡ αἰσθησις τῆς δράσεως, ἣτις ὀφείλει εἰς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν νὰ εὐρίσκηται διαρκῶς ἐστραμμένη πρὸς τὸ περιγραφόμενον ἀντικείμενον.

Ἡμεῖς κατιδόντες τὴν ἔλλειψιν ταύτην καὶ ἐπιθυμοῦντες τὸ ἐφ' ἡμῖν νὰ θεραπεύσωμεν αὐτὴν συνετάξαμεν ἐγχειρίδιον πρακτικῆς γεωμετρίας, ἣν, ἐὰν ἀρθῶσιν, ὡς ἐλπίζομεν, ἐπιπροσθοῦσάι τινες δυσχέρειαι, θέλομεν ἐκδώσει, διότι φρονοῦμεν, παρὰ τὴν γνώμην τῆς μοιρολατρικῆς ἐπὶ τοῦ ἄρματος τῶν ὑψηλῶν θεωριῶν ἐποχουμένης Σ. ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Μ. ἐκπαιδεύσεως, ὅτι θέλομεν παράσχει σπουδαῖον βοήθημα τοῖς κ. κ. συναδέλφοις πρὸς καρποφόρον τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν.

Ἐν Καλαμπάκῃ.

ΝΙΚΟΛ. Δ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ
διδ. τῶν μαθηματικῶν

Ἀπὸ τὸν πρώτον ἐκδοθέντα τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Ῥωμισσῆς» τῆς ὁποίας συγγραφεὺς εἶνε ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμογενὴς λόγιος, ὁ γνωστός ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀργύρης Ἐφθαλιώτης, ἀποσπῶμεν τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ὡς δείγμα τοῦ ὕψους τοῦ ὅλου ἔργου, ὅπερ εἶνε τὸ μακρότατον τῶν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γραφέντων.

Σ. τ. Δ.

ΑΡΙΣΤΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΣ

Μόλις ἔπεσε ἡ Ἑλλάδα στὴν πρώτη σκλαβιά της, τῇ Ῥωμαϊκῇ, καὶ σὰν αὐτὸς ἀπὸ μακρινὰ βουνὰ τῇ μάτιασε ἀπὸ τὸν Πόντο καὶ χύμιζε καταπάνω της ὁ Μιθριδάτης (87 π. Χ.).

Ἡ Ἀθήνα, ἡ καρδιά καὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶταν πρώτη τῶρα στίς μεγάλες τίς σφοδρῆς, καθὼς ἄλλοτε στίς μεγάλες δοξές.

Τὰ νησιά τὰ εἶχε τοῦ χερσιῦ τοῦ ὁ πανοῦργος ὁ τύραννος. Ἀμέτρητους Ῥωμαίους εἶχα χαλασμένους στὴν Ἀνατολή, καὶ τὰ στρατεύματά του πλημμυρίζανε Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, καὶ τέλος τὴν Ἀττικὴν.

Μεγάλη καὶ γενικὴ ὄχλοβὴ στὴν Ἀθήνα. Μεγάλες φωνές, φιλονεικίες, ζητήματα. Ἄλλοι προέβλεπον τὸ ξολοθρεμὸ τοῦ Μιθριδάτη, ἄλλοι τῷ Ῥωμαίων, καὶ ἄλλοι τὸ δικό τους. Ἴσως μερικοὶ ἐκρυβαν καὶ κάποια ἐλπίδα μυστικῆ, πῶς παλαίβοντας τὰ δυὸ θεία ἀνάμεσά τους, θάρσαν τὴν Ἑλλάδα νὰ νοίξῃ μάτι, καὶ νὰ σταθῇ πάλι στὰ πόδια της, λεύτερη καθὼς τὰ πρῶτα· μὰ οἱ μερικοὶ αὐτοὶ δὲν λογάριζαν πῶς νεῦρα πιά νὰ σταθῇ δὲν εἶχε τάποσταμένο της κορμί.

Φαίνεται πῶς ἡ μυριόδοξη Πνύκα δὲν εἶχε πέραση στὴν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία σὲ κείνους τοὺς χρόνους. Σὰ νὰ εἶτανε μάλιστα καὶ καταδικασμένη σὲ σιωπῇ. Ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι οἱ στρατηγοὶ εἶχαν ἡ προσταγὴ ἢ φοβέρα νὰ τοὺς μηνύσουν, τὴν Πνύκα δὲν τὴν καταδέχονταν ἀνεβαίνειν σὲ «βῆμα» ἀρχοντικώτερο, ἴσως μαρμαροπελέκητο, ἀντικρὺ στὴν περιλαμπρῆ στοὰ τοῦ Κεραμεικοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ βῆμα ἀπάνω, μὴ ἀπὸ τίς πολυτάραχες ἐκείνες μέρες, μπρὸς στοὺς ταραγμένους πολίτες, ἀνέβηκε ἕνας ποῦ σὰν τὸν Θεσέα τὸν ἀπάντεχαν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Εἶταν ἄραγες Ἀθηναῖος καὶ αὐτός; Ὁχι. Εἶταν ξένος σατράπης ἢ στρατηγός; ῥήτορας; Μῆτε. Εἶταν ὁ νόθος ὁ Ἀριστίωνας. Ἀφρικάνικης δούλας παιδί. Τὸν πατέρα του μῆτε κείνη δὲν τὸν ἐγνώριζε ποῖός εἶταν. Ἀφοῦ περιπλανήθηκε ἀπὸ χώρα σὲ χώρα καὶ μάζεψε μὲ πονηριὰς κάμποσα χρήματα, κατέβηκε ὁ Ἀριστίωνας στὴν Ἀθήνα καὶ ἔκαμεν τὸ Σοφιστῆ. Ἀπὸ Σοφιστῆς κατάντησε πολιτικός, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ποῦ σὸ αἰμά τους τὸ εἶχανε νὰ τοὺς πιστεύουν τοὺς τέτοιους, τὸνε διώρισαν «Πρεσβευτῆ» νὰ πάη νὰ τοὺς ἐνεργήσῃ συμμαχία μὲ τὸ Μιθριδάτη! Δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ στενὸς φίλος τοῦ Μιθριδάτη. Αὐτὴ εἶταν ἡ τέχνη του. Ἀπανωτὰ τὰ λάβαιναν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ροδιὰ τοῦ μηνύματα καὶ ταξίματα. Ὡς καὶ δημοκρατία ἀπόλυτη τοὺς ἔταξε, ἄς μένανε μονάχα φίλοι τοῦ Μιθριδάτη. Τᾶχαφταν ὅλα αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ πανηγύριζαν ἀπὸ τότε τὸ τέλος τῆς Ῥώμης.

Ὅταν ὁ Ἀρχέλαος, ὁ στρατηγὸς τοῦ τυράνου, ξεκινούσε κατὰ τὸν Πειραιᾶ μὲ τίς μυριάδες του, σὰν εἶδος προάγγελος παρουσιάστηκε στὴν Ἀθήνα ὁ Ἀριστίωνας μὲ δορυφόρους δυὸ χιλιάδες. Ἀπάνω σ' ἀργυροπόδαρο φορεῖο τὸν ἀνέβασαν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ τὸ σωτήρα τους, σὲ παλάτι τὸνε φιλέψανε μὲ ζωγραφιὰς καὶ μ' ἀγάλματα καταστολισμένο, καὶ ἀφοῦ ὕστερ' ἀπὸ ὕπνο βασιλικὸ ἀπάνω σὲ μαλακόστρωτα κρεβάτια σηκώθηκε καὶ μὲ πομπὴ καὶ παράταξη κινούσε κατὰ τὸν Κεραμεικὸ, ἔτρεχαν κοπάδι οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ψάξουνε τίς χρυσές του χλαμύδες καὶ νὰ ποῦν πῶς τὸν ἄγγιζαν τὸ Σωτήρα τους. Σταθῆκε τότες ὁ Ἀριστίωνας σὸ μαρμαροπελέκητο Βῆμα. Ἐτριψε τὸ σοφὸ μέτωπό του, ἐρ-

ριξε σοβαρὴ ματιὰ γύρω, ἄλλη σοβαρώτερη ματιὰ πρὸς τὰπάνω, καὶ τοὺς λέει: «Ἐχω καὶ ἔχω νὰ σὰς πῶ, Ἀθηναῖοι καὶ δὲν κοτῶ». — «Θάρρος καὶ πὲς τα μας!» ξεφωνίζουσι οἱ πατριῶτες. Τοὺς ἄρχισε τότες. Μῆτε ὁ Ὀμηρος δὲν ὕμνησε τὸν Ἀχιλλέα ὅσο τίς δοξές τοῦ Μιθριδάτη ὁ Ἀριστίωνας. Ὅσες ἀλήθειες καὶ ὅσα φέματα πέρασαν ἀπὸ τὸ νοῦ του τοὺς τὰ ραψῶδησε ὡσπου ἀκούστηκε βαθὺ μουρμουρητὸ ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη. «Καὶ τί θαρρεῖτε σὰς συμβουλεύω τώρα νὰ κάμετε;» τοὺς ρωτᾷ. «Νὰ τοὺς ἀψηφῆστε τοὺς Ῥωμαίους, νὰ τοὺς πολεμῆστε, νὰ γλυτώστε τὴ χώρα σας καὶ τὰ ἱερά σας, καὶ νὰ ξαναζῆστε πάλι δοξασμένοι καὶ λεύτεροι σὰν καὶ πρῶτα.»

Τί ἄλλο νὰ κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ νὰ τὸνε διορίσουνε στρατηγὸ τους, τέτοιο γλυκό-γλωσσο ῥήτορα! Κι αὐτὸς τότες, ἀφοῦ τοὺς χάδεψε καὶ μᾶλλες κολακίσεις, τοὺς παρακάλεσε νὰ τοῦ διαλέξουν καὶ ἄλλους βοηθοὺς, καὶ περίμεναν πιά τώρα νὰ βγῇ τὸνεῖρό τους.

Σὰν ὄνειρο ποῦ εἶτανε, μῆτε μιὰ μέρα δὲ βάσταξε. Ὅχεντρα ἔγινε ὁ μαλακόγλωσσος ὁ Ἀριστίωνας ἅμα πῆρε τὴν ἐξουσία, ἄς εἶταν καλὰ οἱ δυὸ χιλιάδες οἱ δορυφόροι. Ρουθούνη τίμιου πολίτου δὲν ἄφησε. Κῆρυξε ἀμέσως πολιορκία καὶ ἔφραξε τὴν πόλη ἀπὸ παντοῦ, νὰ μὴ φεύγουν. Ὅσοι σκαλώσανε τὰ τειχίσματα καὶ πηδούσανε νὰ γλυτώσουν, κακὸς θάνατος τοὺς ἔβρισκε ἀποκάτω. Πηγᾶδια ἀλάκερτα γέμισε μὲ τίς περιουσίας ποῦ δῆμεψε, καὶ ἄλλο τόσο βίος σώριασε μὲ τίς προμήθειες ποῦ πουλοῦσε στοὺς πολιορκημένους του.

Δὲν τοῦσωνε ἡ Ἀθήνα, ἤθελε καὶ τὴ Δῆλο, πλοῦσια τότες ἀκόμα. Τὴν εἶχε ματιασμένη ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Ἀρχέλαος, θυμωμένος ποῦ δὲ σηκώθηκε καὶ αὐτὴ, τὴνε λάφρωσε ἀπὸ κάμποσα ἱερά χρήματα καὶ τὰ παράδωσε τοῦ Ἀριστίωνα τότες ποῦ κατέβαινε στὴν Ἀθήνα. Μὰ ἔμνησκαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ θησαυροὶ, καὶ αὐτοὺς σοφίστηκε νὰ βάλῃ σὸ χέρι ὁ Ἀριστίωνας. Γιὰ κακὴ του ὅμως τύχη διάλεξε κάποιον δάσκαλο νὰ τοῦ φρειάξῃ αὐτὴ τὴ δουλειά, τὸν Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶντας εἶτανε φιλόσοφος, φιλόβιβλος, καὶ φιλάρχιος. Ἡ βιβλιοθήκη του περιζήκουστη. Τὴν πῆρε καὶ αὐτὴ κατόπι ὁ Σύλλας καὶ τὴνε μετέφερε στὴ Ῥώμη. Ἀπὸ στρατιωτικὰ ὅμως ὁ σοφὸς Ἀπελλικῶντας δὲν κάτεχε. Καὶ βλέποντάς τον ὁ Ῥωμαῖος ὁ Ὀρύβιος πῶς πότε ξεφάντωνε καὶ πότε κοιμοῦνταν, ἔπεσε μιὰ ἀφῆγαν νύχτα καταπάνω τῶν ἀνθρώπων του, καὶ ἄλλους ἔκοψε, ἄλλους ἔπιασε. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀπελλικῶντας ἀπὸ τρίχας γλύτωσε καὶ ἔφυγε. Σύλασε τότες ἡ Δῆλος, μὰ δὲ ξανανοίξε μάτι πιά.

Ὡς τόσο ἄρχιζε στὰ περίχωρα τῆς Ἀθήνας τὸ φοβερὸ τὸ δράμα τοῦ Σύλλα. Ὁ ἴδιος ὁ Σύλλας δὲν εἶταν ἀκόμα κατεβασμένος στὴν Ἑλ-

λάδα, όταν άραξε στον Πειραιά ο 'Αρχέλαος. Κάποιος άλλος όμως Ρωμαίος αντίμασε το στρατηγό του Μιθριδάτη στη Βοιωτία, και κεί τον έ χαίρετσε με τρόπο που γλήγορα βρέθηκε πάλι στον Πειραιά. Τέλος ήρθε ο Σύλλας. Όσες πολιτείες βοηθούσαν ως τὰ τώρα τους Μιθριδατινούς άλλαξαν άμέσως πολιτική και πήγαν με το Σύλλα. Οί 'Αθηναίοι όμως κ' οί Πειραιώτες, και να τὸ θέλανε δὲν μπορούσαν, επειδή ο 'Αρχέλαος καρτερούσε κλεισμένος μέσα στον Πειραιά κι ο 'Αριστίωνας στην 'Αθήνα. Γενήκαν λοιπόν οί δυὸ αυτές πολιτείες θέατρο τοῦ πολέμου. Θεόρατες μηχανές κι ανάλογα ύψώματα έχτισε ο Σύλλας αντίκρου στὰ τειχίσματα τοῦ Πειραιά. Κι όταν οί πέτρες και τὸ χῶμα τριγύρω δὲν τοῦσαναν, έπαιρνε ύλικὸ κι από τὰ «Μικρὰ τείχη». Τέλος έφερε και τὰ δέντρα τῆς 'Ακαδημίας και τοῦ «Λυκείου», έφερε και σίδερο ὅσο ήθελε από τὴ Θήβα. Όσο γιὰ χρήματα, αὐτὰ τὰ προμηθεύτηκε από τὴν 'Επίδαυρο κι από τὴν 'Ολυμπία, γιατί εκεί φύλαγαν ακόμα οί Θεοί ασήμι και μάλαμα άμέτρητο από τάφιερῶματα τῶν αρχαίων. Τάκαμε ὅλα χρῆμα χρυσὸ κι άργυρὸ, άφου έγραψε πρώτα τῶν ήρέων πῶς πιὸ ασφαλισμένος θὰ εἶνε ὁ θησαυρὸς στὰ χέρια του, και πῶς αν τὰ ξοδέψη, πάλι με τόκο θὰ τὰ γυρίση. Έχουνε να ποῦν πῶς άκουσε ὁ άνθρωπὸς του κιθάρα κ' έπαιζε όταν πήγε να συνάξη τὸ θησαυρὸ, και φοβήθηκε τοῦ 'Απόλλωνα τὴν ὀργή.— «'Ακόμα κάθεται;» τοῦ μιναίει ὁ Σύλλας. «Και τί καλλίτερο σημάδι παρὰ να τραγουδάη ὁ Θεὸς παίζοντας τὴν κιθάρα!» Πήγε τότε ὅλος ὁ θησαυρὸς. Πήγε και τάργυρὸ τὸ πιθάρι, τὸ στερνὸ από τὰ τέσσαρα που εἶχε χαρισμένα τοῦ 'Απολλωνα ὁ Κρείσος. Κι από τὸ πολὺ του τὸ βάρος τὸ κομματίασαν και τὸ κουβάλησαν.

Τέλος άρχισε στὰ γερά ἡ πολιορκία τοῦ Πειραιά. Μὰς τὰ λέγουν οί ιστορικοί τὰ καμώματα και τὰ παθήματα τοῦ χρόνου εκείνου. Μὰς διηγούνται πόσο στενοχωρέθηκε ὁ περήφανος ὁ Ρωμαίος όταν τοῦ ήρθε βοήθεια τοῦ 'Αρχέλαου από τὸ Μιθριδάτη, και τί κακὸ θὰ τὸν έβρισκε τότες αν πέφτανε Στεροελλαδίτες και Πελοποννήσιοι καταπάνω του. Μὰ άφησε που μήτε τὰ όνειρεύονταν καν οί δικοί μας τέτοια κινήματα, εἶναι ζήτημα κι αν τοῦς σύφερνε νάφήσουν τὴ Σκύλλα και να πέσουνε μέσα στη Χάρυβδη. Νίκησε λοιπὸ με τὸν καιρὸ ἡ έπιμονή τοῦ ακαταδάμαστου Σύλλα. Γύρισε τότες ὁ Ρωμαίος ὅλη του τὴν προσοχή στην 'Αθήνα. Τοῦς άράνιζε ἡ πείνα τοῦς δυστυχεις 'Αθηναίους. Ποδήματα κι άδεια τουλούμια έβραζαν κ' έτρωγαν, λέει ὁ Πλούταρχος. Τοῦ 'Αριστίωνα ὡς τόσο μήτε τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα δὲν τοῦλειπε. Ως και χόρευε και ξεφάντωνε, κι άπάνω από τὰ τειχί-

σματα τὸν έβριζε και τὸν περιγελοῦσε τὸ Σύλλα. Πήγανε μιὰ μέρα μερικοί νοικοκυραίοι και τὸν παρακάλεσαν να τοῦς λυπηθῆ τέλος και να κάμη εἰρήνη. Τοῦς άράδιασε ὅλους, και τοῦς έκαμε σημάδι γιὰ τίς σαίτιές του. Μετὰ πολλὰ έστερξε κ' έστειλε δυὸ τρεις δικούς του να μιλήσουν τοῦ Σύλλα. 'Αρχισαν άμέσως αὐτοί και τοῦ μιλούσανε γιὰ τὰ περασμένα τὰ μεγαλεῖα. Θυμῶναι ὁ Σύλλας, και τοῦς διώχνει λέγοντας πῶς δὲν ήρθε στην 'Ελλάδα να μάθη τὴν αρχαία ιστορία, παρὰ να πολεμήση τοῦς ὄσους τοῦ αντίστέκονται.

Μιὰ από κείνες τίς φοβερές μέρες, δυὸ γεροντάκια κουβεντιάζοντας σιμὰ στὰ τειχίσματα παραξενευόντανε γιατί μαθές ὁ Ρωμαίος να μὴ χτυπή από τὸ μέρος που λέγεται σήμερα Χαλκούρι ('Επτάχαλκον), που εἶταν και τὸ πιὸ αδύνατο. Φτάνει στ' αὐτὰ τοῦ Σύλλα ὁ λόγος, κι αρχινάει άμέσως τὸ κακὸ. Με γυμνά σπαθιά και με τρομαχτικὰ ξεφωνήματα πηδήξανε μέσα στην πόλη οί λυσσασμένοι οί Ρωμαίοι. Λίμνη αίμα σκέπασε τὸν Κεραμεικὸ. Διακόσια χρόνια πέρασαν, και τὰβλεπε ακόμα ὁ Πλούταρχος τὰ σημάδια εκείνου τοῦ χαλασμοῦ. Πολλοί σκοτώθηκαν και μονάχοι τοῦς από τὴν άπελπισιά. Ένα σωστὸ κ' εὔλογο έπραξε τότες ὁ Σύλλας, που θανάτωσε και τὸν 'Αριστίωνα.

Τί λογιῆς πήρε κ' έκαψε κατόπι τὸν Πειραιά ὁ Σύλλας, τί λογιῆς αντίμασε τὸν 'Αρχέλαο στη Χαϊρώνεια και τὸν ξολοθρεψε, τί λογιῆς έκλεψε τοῦς Θηβικούς γιὰ να ξεπλερώση τὰ δανεισμένα τάφιερῶματα κ' έκαμε τέλος εἰρήνη με τὸν ταπεινωμένο Μιθριδάτη, εἶναι τῆς Ρωμαϊκῆς ιστορίας. Έμὰς ὁ σκοπὸς μας εἶτανε να δείξουμε πρώτο, πόσο ακατανόητη πάντα στάθηκε ἡ μωροπιστία τῶν 'Αθηναίων, και δεύτερο, πόσο λίγο σκοτιζόντανε γιὰ πολιτικὴ λευτεριά κ' οί 'Αθηναίοι κ' οί άλλαις οί πολιτείες τριγύρω, σὲ καιρούς που εἶχαν ακόμη τρόπο να τοῦς καταστρέφουν τοῦς ξένους ἡ και να τοῦς βάζουνε να τρώγονται αναμεταξύ τους, αν αντίς Πολιτείες χωρισμένες ἡ μιὰ από τὴν άλλη, κ' ἡ καθεμιὰ μέσα της με κόμματα, εἶταν ἔθνος με πολιτικὴ ένωση, με μιὰ και μονάχη φιλοδοξία, τὴ λευτεριά του, μ' ένα όνειρο, τὴ ζωὴ και τὴ δοξα του. Φοβερὴ κατάρρα τὸ κομματίασμα εκείνο, που άπ' αρχῆς τονέ χαντάκωσε τὸν 'Ελληνισμό.

ΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ

[Έκ τῆς άρτι έκδοθείσης μεταφράσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ Παύλου Ζανέ «'Η Οικογενεια»].

... 'Ας προσέχωμεν να μὴ καταστρέφωμεν κανένα ἐκ τῶν δεσμών, οἵτινες συσφίγγουσι τὴν ένωση τῶν ανθρώπων· ἐάν καταργήσωμεν εἰς τὸν αν-

θρώπον τὴν φιλοπατρίαν, τὴν φιλίαν, τὴν συγγένειαν, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, εἰμῆθα βέβαιοι, ὅτι θὰ διαπλάσωμεν ἀνθρώπους μᾶλλον ἀφωσιωμένους εἰς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος; Φοβοῦμαι μήπως θὰ εἶνε μᾶλλον ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν, εἰς τὸ ἐγώ.

Τὰ καθήκοντα τῆς συγγενείας εἶνε προφανῶς μᾶλλον ὠριμένα και μᾶλλον ὑποχρεωτικά, ὅσον μᾶλλον πλησιάζουσιν εἰς τὰ καθήκοντα τῆς κυρίως οἰκογενείας. Καί πρώτον τὰ σοβαρώτερα εἶνε τὰ τῶν παιδῶν πρὸς τοῦς μεγάλους συγγενεῖς, προπάτορας και προμήτορας. Ὁ πατήρ τοῦ πατρὸς μας και ἡ μήτηρ τῆς μητρὸς μας χαίρουσιν ὡς πρὸς ἡμᾶς εἰδὸς τι πατρότητος και μητρότητος. Ὅ,τιδὴποτε τῶν εὐεργετημάτων τῶν ἐργεται πρὸς ἡμᾶς διὰ μέσου τῶν κυρίως γονέων μας. Εἰς αὐτοῦς ὀφείλομεν ἐμμέσως τὴν ζωὴν, τὴν εὐεξίαν, τὴν εὐτυχίαν και τὰ μαθήματα, τὰ ὅποια αὐτοί οί ἴδιοι ἔδωκαν εἰς τὰ τέκνα τῶν. Πολλάκις δὲ ἔχομεν προσωπικὰς ὑποχρεώσεις ἀμέσους πρὸς αὐτοῦς. Οἱ προπάτορες τρέφουσιν ἀγάπην πρὸς τοῦς ἐγγόνους τῶν ζωηροτέρων τῆς τῶν γονέων· δι' αὐτοῦς οί ἐγγονοὶ εἶνε ἐλπίς και ἀπόκτησις νέας ζωῆς, εἶνε ἀνανέωσις τῆς ἡλικίας τῶν. Κεκμηκότες ἐκ τοῦ βίου, ἀπηλλαγμένοι ἐκ τῆς ἀπάτης και τῶν ἐλπίδων, ἐν γνώσει ὄντες ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, προσκολλῶνται μετὰ θερμότητος εἰς τὰ ἀσθενῆ ταῦτα πλάσματα, τὰ ὅποια ζητοῦσι να ἀγαπῶσι πρὸ πάντων ἐκείνους, οἵτινες δεικνύουσιν εἰς αὐτὰ στοργὴν και εὐνοίαν ἀπεριόριστον. Έντεῦθεν αἱ ἀδυναμίαι τῶν γερόντων, έντεῦθεν ἡ ἀφοσίωσις και αἱ τρυφερότητες πρὸς τοῦς ἐγγόνους. Έάν δὲ ἡ τρυφερότης αὕτη δὲν εἶνε πάντοτε λογική, δὲν ἀπόκειται εἰς τὸν παῖδα να τὸ γνωρίζη και να παραπονηθῆ διὰ τοῦτο. Αὐτὸς ὀφείλει μόνον να παρατηρῆ τὰς εὐεργεσίας· ὀφείλει πρὸ πάντων να βλέπῃ τὴν ἡλικίαν, ἣτις προκαλεῖ τὸ σέβας, τὴν ἡλικίαν, ἣτις προτεγγίζουσα ὀσημεραι εἰς τὸν θάνατον μετέχει ἤδη τοῦ ἀποκρῦφου μεγαλείου τοῦ μεγάλου τούτου ἀγνώστου, τὴν ἡλικίαν τέλος, ἣτις ὑποθέτει εἰς μὲν τὸ παρελθὸν τόσας δοκιμασίας, τόσας λύπας, τόσας ἀνεπανορθώτους ἀπωλείας, εἰς δὲ τὸ μέλλον τόσον ὀλίγας ἐλπίδας!

Εἶνε σκληρὸν να σκέπτηται τις, ὅτι οί γέροντες, οἵτινες φαίνονται ὅτι ἔχουσιν ὡς κληρὸν τὴν φρόνησιν, δίδουσι πολλάκις τὸ παράδειγμα τῆς οἰκτρᾶς έπιμονῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν. Έκεῖ, ὅπου θὰ ἐπεθύμει τις να βλέπῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν ἡσυχίαν, τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀπαντᾷ πολλάκις τὰς ματαίαις ἀνησυχίας, τὴν κουφότητα και τὴν εὐτέλειαν τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια μόλις θὰ ἐπέτρεπεν εἰς ἐπειγούσας ἀνάγκας, ἡ εἰς ἀπλήστους φιλοδοξίας τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας· φαίνεται δὲ μάταιον να διδάσκῃ τις

τοῦς γέροντας· διότι δὲν εἶνε συνήθης ἡ ἡλικία, καθ' ἣν διορθοῦται τις ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων του. 'Αλλ' ἐάν δὲν δύναται τις να ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν γερόντων τῶν να μεταβληθῶσι, δύναται ὁμως να ζητήσῃ παρὰ τῶν νέων ἡ τῶν ὠρίμων ἀνδρῶν να παρασκευάσωσιν εὐγενές γῆρας. Ὁρατὸν θέαμα εἶνε να βλέπῃ τις γλυκὺν γέροντα, τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία δὲν ἀπεξήρανε τὴν καρδίαν οὐδ' ἀφήρесе τὴν ζωηρότητα τῶν αἰσθημάτων, περιεστοιχισμένον ὑπὸ μεγάλης οἰκογενείας, τῆς ὁποίας εἶνε οὗτος ἡ τιμὴ, ἡ ἀγάπη και ἡ εὐλογία, σοβαρὸν ἀνευ στρυφνότητος, σκεπτικὸν ἀνευ δυσαρεσκείας, να ἀποδίδῃ διὰ περιπαθῶν συμβουλῶν ὅ,τι ἀπολαμβάνει μετὰ σεβασμοῦ, και να μανθάνῃ εἰς τοῦς παῖδας οὐχί πῶς ἐπιτυγχάνει τις, ἀλλὰ πῶς βελτιοῦται, οὐχί πῶς ἐξκαπατᾷ τοῦς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πῶς ὠφελεῖ, πῶς τέλος δύναται να ἀσκηθῆ εἰς τὰς ὠραίας ἀρετάς, τὰς τοσοῦτον σπανίας, τὴν μεγαλοφροσύνην, τὴν σεμνότητα και τὴν καλοκαγαθίαν;

Σημειωτέον ὅτι τὸ σέβας πρὸς τοῦς πατέρας και προγόνους ἀπέχει πολὺ τοῦ να εἶνε αἰσθημα ἀριστοκρατικόν. Πᾶς ἀνθρωπὸς ἐνδιαφέρεται, και πρέπει να ἐνδιαφέρηται, διὰ πᾶν ὅ,τι ὁ πατήρ του γνωστοποιεῖ εἰς αὐτὸν περὶ τοῦ πάππου του ἡ προπάππου του· διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν θὰ ήθελε να λησμονηθῆ ὀλοτελῶς ὑπὸ τῶν ἐγγόνων του. Τίς ἀνθρωπὸς, ἔστω και μεταξύ τῶν τῆς κατωτέρας τάξεως, δὲν δεικνύει ἀνήσυχον τινα περιέργειαν, ὅσῃκις ἐρωτᾶται, ποῖα ἦτο ἡ τύχη ὄλων τῶν προγόνων του, και δὲν θὰ ἐδίδει πολλὰ, ὅπως εἰσδύση εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνο, τὸ ὅποῖον εἰς τὰς μεσαίας τάξεις καθὼς και εἰς τὰς κατωτέρας καλύπτει τὴν ιστορίαν τῶν προγόνων πέραν τῶν δύο ἡ τριῶν γενεῶν; Τίς δὲν θὰ ἐφθόνηι τὰ γενεαλογικὰ δένδρα τῆς ἀριστοκρατίας οὐχί ἐξ αἰσθηματος ἀλαζονείας, και διὰ να προσάψῃ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐκ τινος ἀληθοῦς υἱικῆς εὐσεβείας, ἀδιαφορούσης πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ βαθέως προσηρητημένης εἰς τὴν τιμὴν τῆς οἰκογενείας; 'Αλλοτε ὑπῆρχεν εἰς τὰς γηραιὰς οἰκογενείας τῶν Γερμανῶν εὐγενές τι ἔθμον. Έκαστος οἰκογενειάρχης εἶχεν εἰδὸς τι ληξιαρχικοῦ βιβλίου, ἐν ᾧ ἔγραφε τὰ σπουδαῖα γεγονότα τῆς οἰκογενείας, τὰς γεννήσεις, τοῦς γάμους και τοῦς θανάτους. Τὸ βιβλίον τοῦτο συντεταγμένον λακωνικῶς, ἀλλὰ μετὰ θρησκευτικῆς ἀκριβείας, μετέβαινε ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, και οὕτω μετεβίβαζεν ἀνευ διακοπῆς τὴν ιστορίαν τῆς οἰκογενείας. 'Αρχεῖα ταῦτα εὐγενῆ, πλέον περιέργα ἴσως τῶν ἀρχείων μιᾶς πόλεως ἡ ἐνός Κράτους· διότι ἐκάστη τῶν σιωπηλῶν τούτων χρονολογιῶν ἀπεκρίνθη εἰς τοῦς παλμοῦς τῆς καρδίας, οἵτινες ἀντήχουν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν εἰς τὴν συγκεκινημένην ψυχὴν τῶν ἀπογόνων!

Δὲν ἀρκεῖ νὰ τιμᾶ τις τὴν οἰκογένειάν του εἰς οἰανδήποτε θέσιν καὶ ἂν εὐρίσκειται αὕτη· ὀφείλει νὰ ἐργάζεται, ὅπως καταστήσῃ ταύτην σεβαστὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις· ὀφείλει νὰ διαψύχῃ τὴν τιμὴν ταύτης ἀνέπαρον καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ἀπογόνους του τοιαύτην, ὅποιαν τὴν παρέλαθε. Πολὺ θὰ ἐπλανᾶτό τις, ἂν ἐθεώρει τὴν τιμὴν τῆς οἰκογενείας ὡς πρόληψιν ἢ οἰκογένεια κέκτηται τὴν τιμὴν τῆς καθὼς τὸ ἄτομον. Ἡ ἀξία, ἡ χρησιμότης, ἡ τοῦ πολίτου ἀφοσίωσις, ἡ γενναιοδωρία εἶνε ἡ πατρῷα οὐσία τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ἕκαστος ἔχει τὸ καθήκον νὰ μὴ ἀφίηθαι νὰ φθειρῆται εἰς τὰς χεῖρας του ἢ εὐγενῆς αὕτη παρακαταθήκη. Ἐὰν ἡ ξηρὰ λογικὴ ἤθελε νὰ καταστρέψῃ τὴν οἰκιακὴν ταύτην ἀλληλεγγύην καὶ συνυποχρέωσιν, καὶ ἰσχυρίζετο ὅτι, ἐπειδὴ ἕκαστος εἶνε ὑπεύθυνος μόνον διὰ τὰ ἴδια ἔργα του, δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἀτομικὴ τιμὴ καὶ οὐχί τιμὴ τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἐστίας, θὰ ἀφήρει ἀπὸ τὰς ψυχὰς μεγάλην ἀρχὴν τῆς ἀρετῆς. Ὅσον περισσότερα παραδείγματα καὶ σεβαστὰς παραδόσεις λάβῃ τις, τόσον ὀλιγώτερον δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πτώσιν αὐτοῦ καὶ τὴν μηδένειαν. Ἡ τιμὴ τῶν συγγενῶν μου, ἤθελέ τις εἶπῃ, δὲν εἶνε ἰδική μου ἀτομικὴ τιμὴ· συμφωνῶ, ἀλλ' ἡ ἰδική σου τιμὴ ἀποτελεῖ μέγα μέρος τοῦ θησαυροῦ τῆς οἰκογενείας. Τιμῶν δὲ τὴν οἰκογένειάν σου διὰ τῶν ἔργων σου, τοῦτο δὲν εἶνε ὑπερησία τὴν ὅποιαν προσφέρεις εἰς αὐτήν, ἀλλ' εἶνε ὀφειλὴ, τὴν ὅποιαν ἀποτίνεις.

Ἴσως τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἀποκαλοῦμεν τιμὴν οἰκογενειακὴν, εἶνε λείψανον ἀριστοκρατικῶν προλήψεων. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τὸ νὰ ἐπαίρεται τις διὰ τὴν δόξαν καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων του καὶ ἐκ τούτου νὰ ἀποδίδῃ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς ἡ ἀξία εἶνε ὅλως ἀτομικὴ, καὶ ἀληθῆς εὐγενῆς εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις πράττει εὐγενῆ ἔργα καὶ φέρεται εὐγενῶς, καὶ οὐχί ἐκεῖνος ὅστις ὑπολογίζει παρὰ πολὺ ἐπὶ τῶν προγόνων του. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ γίνηται διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀλαζονείας τῆς γενεᾶς καὶ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος. Δύναται καὶ πρέπει νὰ εἶναι τις ὑπερήφανος, ὅτι ἔχει πατέρα ἐντίμον ἄνθρωπον, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ νομίζῃ ἑαυτὸν διαφόρου τάξεως, ἢ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι. Ὄφειλε νὰ μεταβιβάσῃ ὄνομα καλὸν εἰς τὰ τέκνα του χωρὶς νὰ ἀπαλλάτῃ αὐτὰ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀξίας. Ἐν τῇ ἀριστοκρατικῇ ὑπάρχει τι ἀληθές, ἀλλὰ καὶ τι ψευδές· τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι αἱ πατρικαὶ ἀρεταὶ εἶνε νόμιμος κληρονομία τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων, κληρονομία, τὴν ὅποιαν δύνανται οὗτοι κατὰ βούλησιν ἢ νὰ αὐξήσωσιν ἢ νὰ ἐξαφανίσωσι. Τὸ δὲ ψευδές εἶνε, ὅτι ἡ τάξις δίδει τὴν τιμὴν καὶ

τὴν ἀρετὴν εἰς τὰ ἄτομα. Ἰπὸ τὴν ἠθικὴν ἐνοιαν ἡ εὐγενεστέρη οἰκογένεια εἶνε ἐκεῖνη, ἐν ἣ διακρινόμενα ἡ τιμιότης, ἡ σωφροσύνη καὶ τὸ θάρρος. Ἡ εὐγένεια αὕτη δὲν εἶνε χίμαιρα· εὐτυχῆς δὲ ὁ λαβὼν αὐτὴν παρὰ τῶν προγόνων του καὶ διατηρήσας αὐτήν! Ἐτι εὐτυχῆς ἐκεῖνος, ὅστις δὲν παρέλαθεν αὐτήν, ἀλλὰ τὴν ἰδρυσεν ὁ ἴδιος καὶ μετεβίβασεν εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Βλέπει τις πόσον σπουδαῖον εἶνε διὰ τὰς οἰκογενείας νὰ συσφιγγῶσι τοὺς δεσμούς των καὶ νὰ διατρέφωσι πιστῶς τὰς ἀγνάς καὶ ἱεράς παραδόσεις τῆς ἐστίας. Σήμερον δὲν ὑπάρχει κοινὸς βίος, καὶ πρέπει νὰ ἀντικαθιστῶμεν αὐτὸν διὰ συνεχῶν καὶ πιστῶν οἰκογενειακῶν συναναστροφῶν. Αἱ τοιαῦται δὲ συναναστροφῆαι δὲν πρέπει νὰ εἶνε συναναστροφῆαι τῆς αἰθούσης καὶ τοῦ νέου συρμοῦ. Ἴσως αὗται παρέχουσι περισσότερον θέλητρον, ἀλλ' ἀντὶ νὰ συσφιγγῶσι τοὺς δεσμούς τῆς συγγενείας καὶ τῆς φιλίας, μᾶλλον τοὺς χαλαροῦσι· τούναντίον αἱ οἰκογενειακαὶ συναναστροφῆαι μὲγάλως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰλικρινῶν σχέσεων τῶν οἰκογενειῶν, εἰς τὰ ἦθη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν. Ἡ χαλάρωσις τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας εἰσάγει τὴν ἠθικὴν χαλάρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν οἰκογένειαν. Ὁ υἱὸς ἀπομακρύνεται τῆς οἰκίας· οἱ ἀδελφοὶ σχεδὸν δὲν γνωρίζονται· ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη δὲν εἶνε πλέον ἢ ἀπλοῦν ὄνομα· ὅταν δ' ἐπιστῇ ὁ χρόνος τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος, εὐρίσκουσιν εὐκόλως δικαιολογίας, καὶ θεωροῦσι τέλος ὡς ὅλως ἀπλοῦν πρᾶγμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποῖον ἤθελε προξενήσῃ αἰσχύνῃ. Ἀλλ' ἵνα συσφιγῇ τις τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς, πρέπει νὰ συναναστρέφῃται συνεχῶς μετὰ τῶν οἰκείων, νὰ ἔχη κοινὰς τέψεις, ἑορτὰς τοῦ οἴκου ἐκ παραδόσεως· πρέπει νὰ συνηθίζῃ τοὺς παῖδας νὰ γνωρίζονται μεταξὺ των, νὰ συμπαίζωσι, νὰ συμπεριπατῶσι καὶ νὰ ἀκολουθῶσι τὰς αὐτὰς σπουδάς, ἂν εἶνε τῆς αὐτῆς καταστάσεως. Πάντα ταῦτα εἶνε πολῦτιμοι ἀναμνήσεις διὰ τὸν βίον. Αἱ οἰκογενειακαὶ ἑορταὶ καταλείπουσιν εἰς τὸν παῖδα ἐντυπώσεις βαθεῖας καὶ σωτηρίου. Ἐν μὲν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ἐνθυμίζουσιν εἰς αὐτὸν αὗται τὰ ἀγνά αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἐπροστάτευσαν τὴν παιδικὴν, ἐν δὲ τῇ ἀνδρικῇ του ἀναμιγνύουσι γλυκύτητα εἰς τὴν πάλιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου, ἢ εἰς τὴν φλόγα τῶν ἀθλίων παθῶν· αἱ ἑορταὶ τέλος αὗται εἶνε ἡ χαρὰ τοῦ γήρατος, εἰς τὸ ὅποῖον δὲν εἶνε ὀλιγώτερον σωτήρια, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου οἰκογενειακοῦ βίου, τοῦ ὁποῖου τὴν διήγησιν μᾶς ἀφῆκαν οἱ πατέρες μας, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν εἰμὴ τὰ λείψανα. Ἄς διατηρήσωμεν τοῦλάχιστον ταῦτα θρησκευτικῶς, καὶ ἄς μὴ φέρωμεν τὸ τελευταῖον πλήγμα εἰς τοὺς βωμούς τοῦ οἰκογενειακοῦ πνεύματος.